

IS AGOGE
AD LECTI ON EM
*Epistolarum Dini Pauli Aposto-
li, qua compositionis oeco-
nomia, & germana
dispositio indi-
catur.*

A

Ben. Aretio Theologo
Bernensi.

LAVSANNÆ.

Excudebat Frācisus le Preux,
Illust. D. Bernensiu Typog.

1579.

02. C. II 3780

TYPOGRAPHVS
LECTORIS.

Vanti momenti apud omnes pios esse debeat Pauli doctrina (Christiane lector) vel hoc unū satis indicat, quòd omnibus seculis quotquot extiterunt lucis & veritatis hostes, eò maximè omnes ingenij nervos intenderunt, ut eā vel euerterent aperte, vel astutè depravarēt. Digni profectò homines quos Deus cecitatis & amentia tenebris inuoluat, quādo ita accedūt ad Scripturas, ut eas vel conētur torquere violēter, vel furiosè oderint, nisi ad arbitriū sequantur. Sed vicissim agnoscenda singularis Dei providentia, qui semper excitavit pios Doctores, praesertim nostra hac etate, à quibus sacra haec mysteria ita perspicuè illustrata sunt, ut iā nō sit obscuritati locus. Ne-

que verò etiam mediocris debetur iis
gratia, qui tametsi integros commenta-
rios non texūt, Theologiæ tamen candi-
datos plurimum iuuant, dum totius o-
rationis æconomiam, argumētorum se-
riem, & locorum fontes indicāt: ne,
sicuti antea factum est, in scriptis Apo-
stoli temerè vagentur, tanquā in re-
gione incognita hospites & peregri-
ni. Ex eo genere libellum hunc D. Be-
ned. Aretij doctissimi Theologi in ipso-
rum gratiam libèter vulgamus: quem
quidem ita speramus pijs & studiosis
profuturum, ut simul agnoscāt ij qui-
bus sacra sordēt, & qui tantū miratur
profana, ne ipsi quidē Spiritui sãcto suã

Dialecticem, suam methodū,
suã elocutionem deesse.

Vale. Lausanne, 7.

Calend. Feb.

DISPOSITIO IN
EPISTOLAM AD
ROMANOS.

QUIS FVERIT AVTOR
Epistola ad Romanos.

DE Paulo Apostolo primo loco dicendum est, <sup>Pauli no-
men du-
plex.</sup> quia communi cōsensu, non solūm huius, sed sequentiū etiam Epistolarū est autor, eoque liberius, ne deinceps in hunc locum nobis sit digrediūdum. Duo extant illius nomina: nam Act. 7. 9. 13. Saul dicitur, & eodē 13. mox Paulus appellatur, quo nomine deinceps historia semper vtitur, adeoque constanter, vt D. Petrus in 2.

A. iij.

Saul. Epistola capite 3. Paulum maluerit dicere, quàm Saulé. Saul indubitanter Hebræum est, ac sonat postulatum, quod nomen à parentibus Hebræis in Circuncisione, sine dubio accepit, quemadmodum nos hodie in Baptismo nostra accipimus nomina: & videntur eius parentes illustri nomine, illū voluisse ornare, quale in tribu Benjamin magnificū erat, propter primum regem Israëlis, qui

Paulus. eiusdem nominis fuit. Pauli autem nomen variè interpretatur, alij Hebræum, alij Græcum, alij Latinum faciunt. In primis autè mihi placet

August. Augustini sententia, qui contendit *Psal. 72* Latinū esse, & rectè à paruo, id est *& homi* modico, deriuat, nā antiquitus Pauli dicebantur parui. Qui à Græcis deriuant, quietum interpretatur, hoc enim *Lia 71.* *παύλα* sonat. Verū apud Græ-

IN EPIST. PAULI. 7

cos historicos nullibi reperies hoc nomen proprium esse, neque apud Thucydidem, Herodotum, aliósq; imò ne apud Poëtas, Hesiodũ & Homerũ: itaque nõ est propriũ nomẽ vetustũ. Apud recëtiores quidẽ historicos reperitur, sed qui historias Latinas in Græcam linguam trástulerunt, qualis est Appianus, Dion, Plutarchus, & similes: ex quo euidenter constat, nulla probabili ratione Pauli nomẽ Græcum posse dici, sed planè Latini sermonis esse propriã vocem. Minùs probabilia dicunt, qui originem ab Hebræis repetunt, eũm ex propriis linguis nominũ sit deriuatio petenda, necdum probatum sit vocẽ esse Hebræam, quod quidem vtiliter admonet D. Hiero *Hiero.* nimus, quanuis id non seruet vbi-*nimas.* que. Nam in commentariis in epi-

stolam ad Philemonem, initio & fine, admirabilem interpretatur, quia Pelé talé significat apud Hebræos, quasi Paulus à Pelé deriuetur. His vicini sunt, qui cū non, ausing fate ri Hebræam esse dictionem, tamen afferunt à Saule defluere: sed his obstat, quod Latini Paulos habuerunt, priusquam vlla communione innotescerent ipsis Iudæi. Itaque non est probabile Latinos Paulū à Saule sūpisse. Hæc de Pauli nomine dicta sufficient.

Quando cœperit dici Paulus.

Quæritur iã de tempore, quando scilicet cœperit dici Paulus, quod quidem magis curiosè fit quàm vtiliter, nam scriptura nihil certi habet hac de re. Ac quanquam de Saule quoque nihil expressum sit, extat tamen lex & consuetudo Circumcisionis, in qua simul octauo die nomi-

na imponebatur: itaque hoc ex consequenti demonstrari potest.

Quod de Pauli nomine dici non potest, cum non gemina nomina simul imponerent suis infantibus: quare hic coniecturis & probabili sententia agendum est. Hiero-

nimus indicat ex re gesta illi hoc nomen contigisse. Nam cum Sergium Paulum Cypri Proconsulem, ut est Act. 13. conuertisset, ex eo facto, &

*Hieronymus
in Ec-
clesiasti-
cis scri-
bitur.*

deinceps semper dictum esse Paulum. Nec obstat huic sententiae quod idem eodem capite dicatur Paulus, priusquam conuertisset Proconsulem: nam historiam postea conscripsit Lucas, nec erat cogendus, contra leges narrationis, quibus liberum illi erat boni ominis causa Paulum nunc dicere, cuius historiam mox narraturus erat, ut constaret lectori quid de succes-

*Augu-
stinus.* su in hac narratione illi sperandū ef-
 set. Augustini verò est sentētia, hoc
 nomē illi accessisse ob mutatam re-
 ligionem, quam habet ab Ambro-
*Ambro-
sius.* sio: Probabile & hoc est, quādoqui-
 dem & hodie Iudæi cum religione
 mutant nomina. Sed in Apostolo
 nostro illud obiicitur, quod post
 mutatam religionem bis adhuc no-
 minatur Saul, verū id ratione non
 caret. Nam Spiritus S. Iudæum inter
 Iudæos Saulem nominat, & iam se-
 gregandum ad ministerium Eccle-
 siæ Gētium vltimò: inde Lucas com-
 modè ad nomen Pauli transit: Sau-
 lus, inquit, qui & Paulus, ita transit
 à veteri nomine ad nouum, nec de-
 inceps priori nomine ampliùs vti-
 tur. Chrysofomi & Theophylacti
*Chryso-
stomus.* est, diuinitus illi mutatum nomen,
 quemadmodū Petro, qui dictus est
 Cephas

Cephas à Domino Christo, & filii Zebedei vocati sunt Boanerges, quibus ne esset inferior, ut ait Theophylactus, mutatum est illi nomen. Sed tamē in eo inferior est, quod de illis extat scriptura, mutati scilicet nominis diuinitus: de Pauli verò nomine sic mutato nihil extat. Aliis placet, ob ius Romanæ ciuitatis sponte ab ipso mutatū. Nā Tarsus illius patria, iure Romanæ ciuitatis fuerat donata à M. Antonio. Itaque ut Hebræo nomine se fatebatur Iudæum simpliciter, sic Latino ciuem Romanum se profiteri voluit. Hi verè consentiunt cum Origene, qui illum facit binominem, quam sententiam etiā libenter amplector. Non solū quia affinitas est inter ipsa vocabula aut quod reges in veteri Testamento, aliique multi binomines fuerunt

*Aliorū
sentētia*

Origenes.

sed quòd videam hoc in primis Iudæis fuisse familiare, vt scilicet Gentium quoque nomina apud quas exularent, interdum assumerent. Nam Ioseph certè apud Ægyptios Saphnat dicitur. Sic Daniel in Babylone Belsazar, Ananias Sedrac, Azarias Abdenago, Misael Mefac appellantur, vt constet priora nomina esse Hebræa, Ioseph, Daniel, &c. reliqua vero assumpta certa ratione ex lingua Gentium, cum quibus versabantur. Sic omnino probabile est, Paulum Iudæis fuisse Saulem, sed quia idem in Romano imperio peregrinabatur, Romanum quoque assumpsisse nomen, quamcunque tandem ob causam, siue ad declarandum ius Romanæ ciuitatis, siue ob mutatam simul religionem, quam cupiebat Romanis etiã inferre populis, siue ob conuersum

uerſum Sergium Paulum, ſiue diuinitus, ſiue humanitus, ſiue ob iſta omnia, dici facile non poteſt: hoc tamen certum eſt, Deo ſic ordinante factum eſſe, quod declarauit euētus, cū magna dignitas, & gratia miniſterio ſuo inde acceſſerit, adeo vt tāquam hominis Romani vbique videamus, non ſolūm nomē, ſed & doctrinam fieri plauſibilem, & hoc cōſilio indubiè in omnibus Epiſtolis ſuis, potius voluit doctrinam ornare Pauli nomine, quàm Saulis.

Patria illi ſplendida fuit: Tarſus ſcilicet ciuitas Ciliciæ, quod ipſe Apoſtolus indicat Acto. 22. Tarſi, inquit, natus, nutritus in hac vrbe. Ceterū ad Philipp. 3. capite, & in 2. Epiſtola ad Cor. ii. 22. etiam exprimit genus ex Iſraele, tribū Benjamin, & ſimilia. D. Hieronymus aliam indi-

*Patria
Pauli.*

*In eccle
ſiaſticiſ.*

*scrip-
tibus.*

cat patriā, quod scilicet oriundus fuerit ex Giscalis oppido, de tribu Benjamin, unde cum parentibus, capto nimirū Giscali à Romanis, in Tarsum Ciliciæ emigravit. Verū non congruunt hæc cum Pauli narratione, Act. 22³ ubi fatetur se natum Tarsi, neque est credibile, eum quicquam ibi tergiuersatum esse, præsertim inter Iudæos & hostes, qui hoc tanquam mendacium arripuissent: tamen fieri potuit, ut parētes illius, inde in Tarsum profugerint.

*Præ-
ceptos.*

Præceptorem habuit in lege Mo-
sis insignem illum Gamalilem Pha-
risæum, ad cuius pedes enutritus est,
Act. 22³. Quanta autem fuerit Gama-
lielis authoritas, constat ex 5³⁴ cap. Ac-
tor. Hieronymus addit studiorum
gratia Hierosolymam missum à pa-
rentibus, & hunc electum sibi præ-
cepto

ceptoré. In Christianismo præceptor
 rem habuit ipsum Dei filium Act. 9.^{5,6}
 Hinc ad Gal. i. cap. audaciter profite-
 tur se neque ab homine, neque per
 hominẽ doctũ esse: itaque verè fuit
 Θεοδιδαντος, vnde etiam est factum,
 vt non diu manserit cum Apostolis
 Hierosolymis, ne quid videretur ab
 homine didicisse, ad Gal. 1.¹² Quæ o-
 mnia faciunt ad maiestatem scripto-
 rum eius.

Vitæ genus per omnia castum & *Vitæ ge*
 sanctissimum fuit, quemadmodum *ms.*
 ipse fatetur, secundũ exquisitissimã
 legis sectam, Act. 22.⁷ Porro ad Philip.
 3.⁶ & ad Galat. 1.¹⁴ magnas sibi vsurpat
 virtutes, diligentiam scilicet defen-
 dendi patrias traditiones, eruditio-
 nem in lege, zelum erga Deum, fœ-
 licitatẽ in discendo, qua etiam ante-
 uerterit multos coęquales, sectæ ge-

nus præstantissimum. Erant enim
Pharisæi reliquis tolerabiliore.

Cum his virtutibus quoque in-
Ante cō hæsit illi, nō animi, sed sectæ potius
uersionē morbus & vitium, quōd scilicet per-
secutus est Ecclesiam Dei, Acto. 9.
& 22. Hanc viam, inquit, persecu-
tus sum vsque ad mortem, vinciens
& tradēs in carceres, tā viros, quā
mulieres, ad Gal. primo¹³, supra mo-
dum, inquit, persecutus sum Eccle-
siam Dei. Sic priori ad Corinthios 15. 9.
non sum dignus qui vocer Aposto-
lus, qui persecutus sum Ecclesiam
Dei, Ad Philippenses 3. Quōd zelū
attinet, persequens Ecclesiam Dei,
priori ad Timotheum 1. cap. prius
Mores eram blasphemus, persecutor, &
in cōuer iniuriosus.
sione.

Verūm hunc animi morbum, &
acerbitatem deposuit mox in con-
uerſio-

fione, in qua præter spẽ & illius meritum, omnia illi miraculoso, & stupendo modo contingunt foelicissima, Act. 9. Ante conuersionẽ lupum dixeris & vastatorem gregis dominici: in cõuersione verò ouem, quæ se Deo libenter submittat, adeò vt quærat, quid vis me facere Domine? Inde in priori ad Timotheum r. capite excusat, quòd ignorans hæc omnia fecerit, & in priori ad Corinthios 15. 10. Gratia Dei sum id quod sum.

Post conuersionem autem est doctor Gentium & Ecclesiæ propugnator, vt non malè de illo citetur illud Gen. 49. Benjamin lupus rapax manè diripit prædam, vesperi diuidit spolia: nunc enim nulli cedit, adeò vt nullis Apostolis velit esse inferior, 2. ad Cor. 11. ad Rom. 15. Nam præter nouas regenerationis virtu-

*Mores
post cõ-
uersionẽ*

B. j.

IN EPIST. PAULI.

tes, priores quoque auctæ & confirmatæ sunt, qualis imprimis fuit eloquentia, & peritia non solû legis Moisaicæ, sed Gentilium quoque literarum. Ac eloquentem fuisse, arguunt illius conciones, præsertim in Actis, qualis est illa 17.²² capite inter Philosophos habita, & quas Hierosolymis habuit, Actorum 22. & 23. & sequentibus capitibus, in quibus apparet eum valuisse vi quadam persuadendi, quam Græci *δελωσιον* vocant: tales etiam sunt eius disputationes, qualis est Actorum 13.⁹ cõtra Magum illum, & capite nono ^{v. 22.} cõtra Iudæos. Huc pertinent etiam epistolæ illius, eloquentiæ illius, & eruditionis locupletes testes. Ac Gentilium literarum fuisse peritum testimonia sunt ad Titum primo capite, ^{v. 12.} vbi Epimenidis citat versum. Sic Actorum 17.^{28.} Arati hemistichium citat, priori ad Corinthios

*δελωσιον ἐν
ἀποστόλῃ.*

Corinthios 15. 31. Menandri Iambum, quæ omnia arguunt Philosophiæ & politioris literaturæ fuisse peritum, imprimis verò Dialectices, quam non aliunde poterat discere, quàm ex humanioribus literis. De quibus ne sim prolixior, vide Hieronymum ad Oratorem magnum Romanum & aduersus Ruffinum, & quæstione 10. ad Algasiam, & 11. ad Hedibiam. Eusebium libro tertio historiæ Ecclesiasticæ 24. capite, Origenem in Canticis, & Chryostomum in octo Homiliis, quas de laudibus Pauli reliquit, Augustinum libro quarto de ciuitate Dei capite nono. & contra Cresconium Grammaticum, capite decimo quarto: Cyrillus in caput 16. Ioannis, receptaculum mysteriorum Dei vocat illum, vno fasce omnes illius laudes comprehendens.

De ma- Expediendā etiā hic est quæstio de
trimo- Apostoli matrimonio. Negat hoc
nio
Pauli. Augustinus capite quarto de ope-
 rius Monachorum, & *γυνή* illi
 mulier est, & non vxor. In eadem
 sententia est Epiphanius, ratio illius
 est, quòd Apostolus suo exemplo su-
 adeat cælibatum. Idem multis placu-
 issēdoctoribus testatur Nicephorus
 lib. 2. cap. 44, & comparē ait *σύζυγον*
 posse intelligi viri nomen quem sa-
 lutet. Sed multis contrā placet sentē-
 tia Clementis Alexādrini, qui lib. 3,
 Stromáton testatur Paulum fuisse v-
 xoratum, & locum ad Philippenses
 4° rogo te *σύζυγε γυνήσιν* compar ger-
 mana, de vxore interpretatur, nec
 me fallit interim *σύζυγον* etiam signi-
 ficare consiliorum socium, & com-
 militonem & similia, verùm conce-
 dendum tamen est, hac voce etiam
 significari vxorem. In hac sententia
 e st

est Eusebius Ecclesiasticæ historiæ lib.3.cap.30, Vbi Petro & Philippo vxoratis etiã connumerat Paulum. Clementis sententiam refert etiam Nicephorus lib.2.cap.44. Cæterùm parùm refert, habuerit nec ne, satis est hoc illi licuisse, siquidẽ voluisset, aut instituto suo expediuisset: i. ad Corinth.9. s.

Porro his tantis virtutibus, & co-^{Res ge-}
 natibus, non defuit successus & do-^{sta.}
 cendi felicitas, nam à Hierosolymis
 & regionibus circuniacëtibus vsque
 ad Illiricum omnia cõpleuit Euan-
 gelio Christi. Id quàm verè de se di-
 cat, testantur peregrinationes, quas
 obiit in Pamphylia, Pisidia, Lycao-
 nia, Syria, Cilicia, Mysia, Macedo-
 nia, Achaia, Galatia, Phrigia, Cypro
 & aliis Insulis, sicuti describuntur à
 Luca in Actis, à cap.13. vsque ad finẽ:
 & Eusebius easdem lib.3.cap.4. copi
 B.ij.

osè explicat. Item Nicephorus lib. 2. bonam partem cōsumit illius laboribus enumerandis à capite. 19. vsque ad 38. vbi solùm Pauli res gestas persequitur, & Athanasius affirmat ad Dracontium, illum Hispanias quoque adiisse, quod factum est, post illius primã defensionem, cùm à Nerone esset dimissus: & 15. ad Romanos scribit se cogitare eò proficisci, & probabile est, si in Hispaniã, vt sperabat sit profectus, eũ simul adiisse varias & procul distitas prouinciass.

*Opera
illius ge-
nuina.*

Sed nos veniamus ad eius opera, quæ quidem omnia conscripsit epistolari genere, ac sunt bipartita. Aut enim dedicauit integris ecclesiis, aut priuatis personis. Illius generis sunt, Ad Romanos, ad Corinthios, Galatas, Ephesios, Philippenfes, Collofenses, Theffalonicēses, & ad Hebræos: huius vero generis sunt, ad Timotheum

theum, ad Titum & Philemonem. Præter illa scripta olim circūferebantur quædam Apocrypha illius nomine in Ecclesia, sed falsò. Talis erat Epistola ad Laodicenses, cuius meminit Hieronymus, & August. in 16. caput Ioánis, citat Pauli Apocalypsin, cuius meminit etiam Nicephorus lib. 12, capite 34, quam dicebant repertam in Pauli domo paterna, Tarfi, in theca quadam marmorea, temporibus Theodosij imperatoris, quod tamẽ falsum esse ostendit, cuiusdam senis confessione. Idem Nicephorus libro duodecimo, cap, 46, refert librũ quẽdam Actorum Pauli, & Clemẽs Alexandrinus citat quædã Paulina alia, tamen non sunt recepta. Sed reuertamur ad illius scripta germana: in his duplex ordo considerari debet, Ordo Pauli
notum
scripto-
rum. temporis scilicet & editionis. Temporis ordinem intelligo, quo sunt scriptæ

scriptæ, editionis verò quo extat in Canone. Scriptę ergo vt doctis placeat, sunt hoc ordine: omniũ primo scriptę sũt duę ad Theſſalonicenses ante reliquas omnes, idque Athenis, quod testatur etiam subscriptio. Hos instituerat feliciter in religione Christi, mox inde digressus in via ne deficeret à noua religione, gemina epistola eos confirmauit. Tertia inde videtur scripta, prior ad Timotheũ, Laodiceæ, Phrygię Pacatianę. Quarta ordine fuerit prior ad Corinthios ex Epheso scripta, quò facit historia Actorum 19. Quinta illa ad Titum ex Nicopoli Macedonię. Sexta posterior ad Corinth. ex Philippis Septima ad Romanos, quos nõdum viderat, sed audierat solũ rectè institutos: eos igitur absens confirmat ex Corintho in itinere, cùm vltimo iam ascenderet Hierosolimam

vnde

unde mox Romam captiuus pertractus est. Postea Romę in vinculis, & libera custodia, integro illo bienio sequentes scripsit, & hoc, vt apparet, ordine. Primùm illā ad Philippenses, quod testatur subscriptio. Et capite 1. meminit suorum vinculorum, tanquam rei nouę, vt vel hoc nomine haberi possit prima: & cap. 4. familię Cęsarıs meminit. Deinde subsecuta est illa ad Colossenses. Tertiò illa ad Philemonem, sunt enim nomina salutantium hac eadem fermè, duę in illa ad Colossenses, vt eodẽ tempore videantur scriptę. Quarta illa ad Ephesios in qua est argumenti magna similitudo, cū illa ad Colossen. Quinta posterior ad Timotheũ, in qua conqueritur, se desertũ ab omnibus ferẽ, adeò vt Demas quoque, qui dum scriberetur illa ad Colossenses, ad huc fuerit

constans

constans, illū quoque deferuerit, vt appareat hinc illam esse posteriorē. Sextò illa ad Galatas, in qua feuerissimè inuehitur in cæremonias, adeò vt non dubitet dicere: Si vel Angelus aliud Euangelium anunciauerit vobis, præter id, quod prædicauimus vobis, anathema sit, & capite 5. simpliciter pronūciat de circuncisione: Si circuncidamini Christus nihil vobis proderit, & capite. 6. quasi ad metam properans, ait, ne quis deinceps mihi molestus sit, ego enim modò immolor. Vltima habetur illa ad Hebræos, quæ ex Italia scripta est, vt testatur subscriptio, & sunt salutationes Italarum nomine, de qua suo loco copiosius diximus. Hic ordò (vt dixi) placet eruditis, ex veteribus habes Hieronymum, in Epistolam ad Philemonem Nicephorum lib. 2. cap. 34. ex recentioribus Bucerum

Bucerum in *προλεγόμενοις* in Epistolam ad Romanos, & in eandem D. Hyperium, cuius tamen nondum extant commentaria.

Alter ordo editionis est, qui diligenter à studiosis debet edisci, ut confitet, quo ordine se sequatur epistolæ, *Ordo editionis*
 Item quot capitibus singulæ contentent. Prima igitur est illa ad Romanos, capitum 16. Deinde duæ ad Corinthios, prior 16. posterior verò 13. capitū. Sequitur ad Galatas capitum 6. Ad Ephesios itidem 6. Ad Philipenses 4. Ad Colossenses 4. Ad Thessalonicenses duæ, prior 5. posterior 3. capitum. Ad Timotheum duæ. Prior 6. posterior, 4. Vna ad Titū trium capitum. Ad Philemonem vnus capitus. Ad Hebræos 13, capitū. Hoc ordine prima est Epistola ad Romanos: id cur sic factum quæsitæ *Ad Ro. cur pre-*
 sunt rationes. Respondemus primū *na.*
 id curi-

id curiosè fieri. Nam quid si alia prior esset, quid responderent liberum fuit Ecclesiæ iudicium ex cuius consensu hunc ordinem habemus, nec dubitamus quin Spiritus sanctus hoc ita disposuerit, cuius iudicium & voluntas nobis debet esse regula: atque hæc apud nos vera, & indubitata debet esse ratio. Huic addimus probabiles. Primùm quod in hac Epist. tractetur primaria quæstio, de salute nimirùm hominis. eaque copiosius & dilucidius explicatur, quàm in aliis, hominem non privato operum respectu, sed fide in Christum iustificari, quæ equidem quæstio, quanuis in aliis quoque tractetur, tamen non ita diffusè, & tanta argumentorum copia. Deinde scribitur ad sedè Imperii & quasi ad arcem mundi, qualis erat Roma, gentium nimirùm domina quo nomine digna visa est, ut

lixitate

primum teneret locū. Præterea prolixitate reliquas superat, si non capitulum numero: tamen argumenti varietate, & stili grauitate, & quæstionum difficultate, quales sunt de abrogatione legis, de gentium vocatione, de Iudæorum reiectione, de naturæ humanæ cæcitate, de gentium sceleribus, Iudæorū pertinacia, de renati hominis operibus, & similia.

De morte Apost. constans est ferè *Mors*
P. Pauli.
 totius historiæ narratio, adeoque consensus perpetuus, eum Romæ, sub Nerone, gladio esse percussum. Annus fuit 37. à passione Domini, imperii verò Neronis 14. vt scribunt, Euseb, Hieronimus, Augustin. Niceph. & alii: in qua narratione, tria in primis admiratione digna occurrūt. Primùm quod omnes cōsentienter scribunt Paulum eadem die cum Petro esse passum. id affirmat Hieronymus

ronymus in Ecclesiasticis scriptoribus. Eusebius lib. 3. cap. 25. Nicephorus lib. 2. cap. 36. & 37. Augustinus libro de consensu Euangelistarum cap. 10. Hinc factum est ut multis probabile fuerit visum, Petrum Romam venisse, & ibi secundum hoc passum esse. Alterum quod solus refert Nicephorus, Paulum, scilicet, ante mortem cum Nerone esse colloquutum, eique tandem promississe suum reditum, tertio à morte die, idque ita contigisse, adeo ut viderit expressam Pauli umbram Nero, eamque voluerit apprehendere sed non potuisse. Id si factum est, indubie ad terrorem Tyranni contigit, & ad confirmationem innocentiam Pauli, adeoque ad defensionem veræ religionis. Tertium huic non dissimile est, quod refert Augustinus in oratione quam habuit de sanctis, Paulo et Petro, quod scilicet

scilicet in decollatione Apostoli Pauli, pro sanguine lac eruperit, quod faciebat ad innocentiam eius, si ita contigit. Cæteriùm vt multa ad rerum miracula conficta sunt antiquitus, fortasse hæc quoque in illo censu haberi possunt. Sepultus est Romæ in via Ostiensi, iisdem, autoribus, quos suprâ retulimus, quod confirmat etiã hodie publicus consensus.

QVIBVS SIT SCRIPTA

Epistola.

Scribitur Romanis, id est fidelibus, qui tũ temporis Romæ ex Iudæis & Gentibus Christum erant amplexi. Non enim cogitare debes, senatum, populum, & Imperatorem hîc contineri, qui serò tandem ad Christum conuersi sunt, sed misellã quandam turbam, & bona parte constantem ex exulibus & peregrinis, de

Sepul

ra.

Locus. 2

quibus

sic dedi

cara

epistola.

*Chryso
stomus.*

quibus Apost. audierat, eos bene, & feliciter esse institutos, nec dū viderat, sed tamē ad eos proficisci decreuerat hinc in Hispaniam iturus. Itaque prius & confirmat in fide, & sibi reddit familiares. Porro per quos his Romanis prædicatum fuerit Euangelium, hīc etiam quæri solet, cū certū sit Apostolum & doctorem gentiū Romam nondum peruenisse. Quidam respondent hoc à Petro factū esse, qui 2. anno Claudii Imperatoris venerit Romā, & nonnullos ibi conuerterit. Sed mallē hoc tribuere Andronico & Iuniæ. Nam infra 16. cap. inter Apostolos numerantur, & quidē primarios, qui ante Paulum in Christo fuerint. Romę autem erant eo tempore, cū scriberetur Epistola, quod ibidem cōstat, ideo probabile est, illos ibi docuisse. Quòd si ne hi quidem hoc fecerunt

parum.

parum interest: posuerint ne alii fū-
damenta prima, quibus hi super-
struxerint, quod ædificium Apосто-
lus Paulus postea confirmauit. Cæ-
terùm nobis etiam scripta est, su-
mus enim Imperii Romani reliquię,
& ex gentibus quoque conuersi. E-
leganter inquit de Roma Ouidius,

*Ouidi-
us,*

*Gentibus est aliis, tellus data limite certo:
Romana spatium est urbis & orbis idem.*

Quod si ita est, ad nos certè pertine-
bit hæc Epistola, & ad totum orbē.
Vbique enim sūt dissipati Romani
imperii quasi membra. Et quanquā
nec sedem, nec fidem Romanam,
qualis hodie est agnoscamus: tamen
hanc doctrinam sequimur, quam
Apostolus Romanæ ecclesiæ suo se-
culo commendabat, fidem scilicet
in Christū, cuius vnus merito, nos
profitemur iustificari, secus quam
hodie, qui sedem Petri occupant, &

Romanæ Ecclesiæ tenent gubernacula.

OCCASIO.

*Occasio
Epistola.*

Haftenus de personis, nunc rerum locos explicemus, inter quos ordine primus est, qua occasione, scripta putetur epistola. Oblata occasio multis videtur & rectè, forte tamen non eadem de causa: nonnulli enim dicunt propter falsos doctores subingressos, qui sinceritatẽ doctrinę corrumpebant, scriptam esse. Asserebãt isti sine legis obseruantia, & circumcisionis vsu, Christum nihil prodesse fidelibus. Sed in tota Epistola eius non fit mentio, tantum cap. 16, hortatur vt caueant dissidiorũ autores, magis scilicet metuens corruptelam apud eos, morum, quàm doctrinæ. Deinde i. capite doctrinæ puritatẽ illis tribuit, ideo illa occasione non videtur scripta, sed potius hac, quod
fides.

fides ipforum ab omnibus laudaretur, ideo in eadē eos confirmare voluit: huc facit quod ibidem cupit illos videre, vt illis impertiatur aliquod donum spirituale, & mutua inde accipiant consolationē. Deinde est etiam hoc modo oblata, quod ab aliis Ecclesiis rogatus videtur id facere, quò faciunt salutationes ultimo capite tam anxie, Ecclesiarū gentium, quæ Romanos salutant, quo satis indicat Asiaticas Ecclesias, & Europeas per Græciam singulari amore Romanos esse profectutos, neque alia de causa, nisi propter similitudinē fidei, vnde stimuli ad scribendum orti sunt. Porro videri potest etiam quæ sit occasio, nam certū est, Spiritum sanctum in Apostolo hæc agere, qui respexit ad illud, vt extaret aliquod scriptum perfectius & absolutius, de præcipuis articulis

*Quæ sit
ta occasio.*

religionis Christianæ ,ex quo sciri posset, quod posteritati sentiendū esset de tota religione.

Tale opus ad Imperii sedē consultò misit. Hoc fit probabile, si hanc Epistolam cum reliquis conferas. Nā certum est, in hac, causam iustificationis copiosius, & diligentius tractari, in reliquis non pari diligentia & copia, quamuis perstringatur.

ARGUMENTVM

Epistolæ.

Romanos quos nondum viderat Apostolus, confirmat in vera Christi cognitione, docens quid sentiendum sit de præcipuis nostræ religionis articulis, de operum dignitate apud Deum, tum quæ præstabāt gentes, ex morali disciplina, tū quæ præstabāt Iudæi secundū legem Moïsis. Item quid sentiendum sit de peccato, & contrà, de fide, gratia, de veris causis

causis iustificationis, de vocatione gentium, de reiectione Iudæorum, de renati hominis operibus, aliisque locis: Tandem pia, & copiosa salutatione concludit Epistolam.

PROPOSITIO

generalis.

Quæstio principalis est de Iustificatione, quam Iudæi tribuebant operibus legis Mosaicæ, contra Gentes virtutibus moralibus, & naturali cognitioni, quam habebant de Deo, aliisque rebus: & ita quod Christo debebatur, totum ascribatur operibus. Cōstituatur igitur propositio hoc pacto. Homines iustificātur nō aliqua dignitate, aut respectu operū suorū, sed merito Christi gratuito, fide scilicet apprehendere misericordiam Dei.

CONFIRMATIO

Confirmatio propositionis depēdet

G. iij.

ex vi syllogismi disiunctiui hoc pacto. Aut iustificamur operibus: aut fide. Totum connexum, vt vocant, *Συνημμερον* verum est, quia constat ex duabus propositionibus disiunctiuis immediatis, in quibus non potest dari tertium. Assumptum verò remotionem habet primæ partis totius cōnexi, & in hac latet controuersia, ideò huc incumbit tota probatio, inde nascitur specialis propositio negatiua, Homines non iustificantur operibus probatio est, quia Ethnici, qui præstantē de Deo habuerunt cognitionem, & moraliter videbantur iustissimè viuere, tamen nō possunt iustificari operibus corā Deo, ita nec Iudæi ex operibus legis, licet diuinitus data sit, coram Deo iustificari possunt. Argumentum, valet ex plena diuisione, in qua remotis partibus omnibus, remoue-

tur totum, plena autem diuisio est, qua distinguit homines in Græcos & Iudæos, & vtrique operibus iustificari non possunt, sequitur ergo hinc principalis conclusio primi syllogismi: ergo fide iustificantur, quæ erat altera propositio totius cõnexi, & quidem vera. Porro à tota propositione disiuncta, ad alteram eius partem remota prius altera, valet argumentum.

STATVS.

Statum constituo definitiuum, quia definit Apostolus in quam re consistat vera iustificationis causa, quæ valeat coram Deo. Definitiuæ quoque hîc sũt alia, vt quid sit Euan-geliũ, lex, gratia, peccatum, mors. Itẽ quæ sint opera renati hominis, de quibus omnibus, quia Apostolus verã & indubitata pronũtiat sententiã,

meritò definitiua constitutio haberi debet.

GENVS.

Genus multiplex est, sed principale & prædominans omnino est Demonstratiuum. Nam summa certitudo profertur de articulo iustificationis, quæ aliunde non constat, quâ apodixi, sed meminisse oportet hâc esse *γενεσιήν* hoc est, quæ nititur oraculis diuinis: non est *λογική* quam relinquimus Philosophiæ, & conficitur certa quadam rerum Analogia. Accessoria deinde genera hîc considerentur, quæ illustrent principale, & illud confirmât, aut certa saltem ratione ei inseruiūt: quale est Syntacticum, quo se Romanis cõmendat, Romanos itidẽ cõmendat Deo, & in fine sanctos ipsis tanquã fratribus itidẽ commẽdat. Gratulatoriũ, quo illorũ fidẽ laudat, & ipsis ob sinceritatem

tem

tem fidei cōgratulatur. *ΕΠΙΤΗΡΗΤΙΚΟΝ*,
 quo inuehitur in scelera: primū in
 genere mortaliū omniū: deinde spe
 ciatim in flagitia, Ethnicorū, & su-
 perciliū Iudaicū: in sūma omnes de
 gradu dignitatis deiicit, ac Christo
 pavidos adducit, in quo omnes cō
 iungit. Paræneticū quo hortatur ad
 bonorum operū studium, & com-
 mendat renatos à nouis virtutibus
 Spiritus sancti, *ΕΥΚΤΙΜΟΝ* quo facit
 vota pro piis, & indefinenter orat,
 vt in primo capite. Item quo optat
 ad Romanos venire, sic in fine vo-
 tum repetitur, & similia.

PARTES EPISTOLÆ

Partitio aut sumitur à præcep-
 tis artis, aut à subiecta materia quæ
 explicatur. Præcepta artis has nobis
 proponunt partes. Titulum, qui
 constat persona scribentis, & eius
 ad quem scribitur, illis additur su-

auis comprecatio, & solet in sacris
 literis inferi sæpe prolixior aliqua
 tractatio de vocatione, aut de gene-
 re doctrinæ, quod in primis seruauit
 Apostolus Paulus. Deinde est exor-
 diū. Tertiò propositio. Quartò Nar-
 ratio, aut confirmatio, vel confuta-
 tio, aut simile. Quintò salutationes,
 seu Epilogus aliquis. Sextò demum
 subscriptio de loco, internuntio
 aut persona scribente aliquid conti-
 nens: sic quidem artis præcepta con-
 stituunt. Materia verò sæpe hæc va-
 riat, vt in hac epistola, si ad materiã
 respicias illas habebis partes. Prima
 est, Homines non iustificari operi-
 bus, quæ tota constat remotione.
 Altera, Homines iustificari fide, to-
 ta hæc constat asseueratione. Tertia,
 meritum Christi pertinere etiam ad
 Gentes, a quo Iudæi exciderint bona
 parte, proprio quodã vitio. Quar-
 ta, rena-

ta, renatos homines professionem suam ornare omni bonorum operum studio. Quinta demum, sequuntur salutationes & commendationes vice Epilogi. Sed connectamus ordine partes omnes hoc modo. Primùm Epistola habet iustam epigraphen, hoc est, titulum. Secundo loco habet exordium Eucharisticum, cui additum est votum.

Tertio loco est Protasis: Homines secundum doctrinam Euangelii iustificandos esse, non secundum doctrinam hominum, hanc sumo ex primo capite, vers. 16, & 17. Quarta pars est Anasceue, hoc est confutatio, homines non iustificari operibus. Principiùm confutationis constitue, à vers. 18. cap. 1. usque ad ver. 21 capitis tertii. Quinta pars est Cata sceue, cõfirmatio, cuius propositio est affirmatiua nos iustificari fide in

Christum. principium illius à vers. 21. capitis tertii, continuatur per cōsequentia capita, vsque ad principiū 9. capitis. Sexta igitur pars est *ἑπίκλησις* hoc est, declaratio totius disputationis. Nam cūm docuisset Gentes non iustificari operibus moralibus, & tamen iustificandos, operæ prætium fuit explicare locum de vocatione gētium. Sic cum docuisset Iudæos non iustificari operibus legis, ipsis datis necessariū erat ostendere cur reiecti sint Iudæi. Hoc igitur argumentum ad lucem disputationis tractat 9, 10, & 11. capitibus. Septima pars igitur est deinceps, Parænesis scilicet ad opera nati hominis: ostendit enim quid pii debeāt, tū proximo tū magistratui, tū domesticis. Itaq; hic concurrūt loci Ethici, Politici, & œconomici & quædā adiaphora, tractatur hæc cap. 12, 13, 14, & principio

15. Octaua pars constituatur cap. 15. ver. 15. estque Epilogus, in quo agit de rebus priuatis, vt quod se excusat de prolixitate: Itē quod cōmēdat fratres, addit præterea amicas, & copiosas salutationes, resalutationes, atque illa vsque ad finē explicātur. Ultimo loco est Hypographe, subscriptio, vbi admonemur de loco scriptæ Epistolæ & de internūtio, quāuis ista nō à Paulo, sed ab aliis addita videātur.

DE UTILITATE

scripti.

Loci primarij, qui ad utilitatem declarandam faciunt presentis Epistolæ.

Meritò haberi potest compendium nostræ religionis hæc Epistola, quādoquidem præcipuos locos & maximè necessarios perspicuè explicat, de quorum numero aliquos perstringemus. Et statim quidem in titulo locus illustris est de vocatio-

ne Apostolica: item. de antiquitate & dignitate Eu angelii. Sic duo sunt illustres loci, de vtraque Christi natura: humana, quam duxerit secundum carnem ex femine David: & diuina, secundum quam fit declaratus filius Dei potēter ex resurrectione. Deinde in Exordio locus illustris est de synceritate fidei ecclesiæ Romanæ, deinde locus est etiam de cura Apostolica pro ecclesia Romana. non in defendendis feudis & priuilegiis, sed pro synceritate fidei. In propositione loci sunt, primūm illustris definitio Euangelii, deinde de iustitia Dei, item de fide. In confutatione occurrunt loci, de ira Dei contra peccatum, de gentium corruptela, de cognitione Dei illustri apud gentes, de Iudæorum induratione, de legis trāsgressione, & eiusdem impotētia, de circumcisionis natura,

de

de præputii conditione, de Iudæorum propriis quibusdam sceleribus, de æquata sorte omnium mortaliū. Transeamus ad confirmationē vbi loci occurrūt. Primū de iustitia, quæ est ex fide, & de iustitia, quæ est ex operibus, de gratia, de prædestinatione, de promissionum certitudine, & quod sint vniuersales, de dilectione Dei, de origine peccati, & unde sit illius cognitio, de vsu legis, de electione diuina, de reatorū moribus & natura. Sequitur disputationis declaratio cap. 9. vbi loci occurrunt insignes. Primū de veteris populi prærogatiua, quibus mox subiicit locū de Vocatione gētium, item de Iudæorum reiectione, de iure electionis diuinæ, de prædestinatione & eius viribus. Postea capite .10. locus copiosius tractatur de reiectione Israël, de gratia Dei, quæ vera

causa est electionis, & iustificationis. In Parænesi loci sunt admodum multi, ac commodè distinguntur in tres ordines. Sunt enim Ethici loci quales propriè considerat Euangelium, de concordia, de consensu in articulis fidei, de fraterna dilectione, de diuersitate donorum, & legitimo illorum vsu, de diligendis etiam inimicis. Deinde Politici sunt, vbi tractatur ius Magistratuũ, de cõditione subditorũ, de rerum proprietate de publicis oneribus, de tributo, censu & huiusmodi, de honorandis præsidibus. Addũtur istis capite 14. noui qui ad Ethicos pertinent, vt de tolerandis infirmis. Sequuntur deinde Adiaphora, vt quid sentiendum sit de cibo, potu, diebus festis, & similibus locis. Capite 15. & de arrogancia fidelium, qua solent contemni debiliores, qui locus iterum
ad

ad Ethicos pertinet. Postea sequitur Epilogus, qui continet elegantes locos, vñ locus ciuilitatis, excufans audaciam & prolixitatem scripti. Deinde locus dignus est scitu, de propagata doctrina Euangelij, temporibus Apostoli. Item locus de peregrinationibus eius. Item de contributione fidelium in vfus pauperum. Item locus de intercessione sanctorum, sed qua viui pro viuis intercedunt. Præterea elegans est locus de more salutandi recepto inter pios. Item commendandi absentibus pios fratres, & ita concluditur Epistola.

DISPOSITIO IN PRIOR-
rem Epistolam ad Co-
rinthios.

Qui fuerint Corinthii.

Orinthus dicta fuit à Co-
rintho Marathonis filio,
qui vel conditor vel illu-
strator fuit vr̄bis. Olim

vr̄bium Gr̄ciæ fuit clarissima & flo-

*In Ora-
tione
pro Le-
ge Ma-
rci.*

rentissima, vnde Cicero non dubita-
uit lumen totius Gr̄ciæ appellare.

Idem in Oratione contra Rullū e-
legantissimè describit ipsius situm,
his verbis. Corinthi vix vestigium
relictum est. Erat enim posita in an-
gustis, atque faucibus Gr̄ciæ, sic vt
terra claustra locorum teneret, &
duo maria maximè nauigationi di-

uerfa

uerfa penè coniungeret, cum pertenui discrimine separarentur. & c.

Quibus, verbis indicat Ægæum mare ab oriente alluere, quo ex Asia ad nauigantes, Cenchræo portu excipi ebantur. Ionium verò esse ab occafu, quo aduecti Lechæo portu recipiebantur. Hinc est etiã quod Horatius cecinit.

Laudabunt alii claram Rhodon, aut Mitylenæ *Horatius.*
At Ephesũ, bimarifue Corinthi

Mænia.

Hæc loci oportunitas, & opes, & fingularem morum corruptelã, in hæc urbem conuexerat. Nam ex tota Asia & Europa, quasi ad commune emporiũ istuc confluebant mercatores. Et erat illic Veneris templum celeberrimum, in quo mulieres prostitute quæstum corpore faciebant, vnde nobiles illæ meretrices, quas commemorat Athenæus, & passim prophani authores, fermè omnes

Corinthiæ fuerunt. Et extât adhuc prouerbia apud authores , quibus mores illorū taxantur, vt Corinthiaci, & nō cuiuis licet adire Corinthū. Ex hac morum corruptela indubiè fluxit, vt iusto Dei iudicio postea sit deleta, quod primū legimus in historiis factū à Romanis, per L. Mūmiū, ante bellum Numantinū. Occasio euertēdi urbem illa erat, quòd legatos populi Romani stercorebus foedasēt. Postea tamen restituta est per Cæsare, & iterū nobilis reddita, studiis humanitatis, opibus, ac morum corruptela. Qui plura desiderat, videat Strabonē lib 8. Liuiū lib. 5. de cadis quintæ. Pliniū lib. 34. cap. 2, & 3 Pausaniā lib. 2. & nominatim septimo, qui Corinthiaca inscribitur. Florum lib. 2, cap. 16. Iustinum historicum libro 34. Eutropium lib. 4, & similes scriptores.

OCCASIO EPISTOLÆ.

In hac corruptela morum, dominus quoque Ecclesiã habuit, cuius origo extat in Act. cap. 18, ex quo loco, & primo cap. huius Epistolæ, & itidẽ 7. colligi potest occasio, quòd nimirũ graui de causa permotus Apostolus hãc scripserit Epistolã. Occasio igitur fuit oblata hoc modo. Docuerat ibi Apostolus anno integro, & sex mensibus, idque magno fructu & successu: diuinitus enim iussus hoc fecerat, & simul illi significauerat dominus: quòd ibi multũ haberet populũ. Cũ verò hinc in Syria enauigaret Apost. ingenia quẽdã leuia cœperũt omnia in illa ecclesia perturbare. Quidã enim reprehẽdebant simplicitatem doctrinæ Paulinæ, imbuti scilicet philosophica quadam persuasionẽ sapientiæ & eloquentiæ humanæ. Alii in moribus

quiduis sibi licere præsumebant, adeò vt scortatores, ebrios, litigiosos, in cestu pollutos illa ecclesia ferret. Alii damnabant matrimonium, alii negabant resurrectionē corporum, alii aliis superstitionibus Iudaicis, vel gentili prophanatione, & doctrinā & morum innocentiam perturbabant. His malis perturbati saniores, scribunt ad Apostolum, & cupiunt edoceri de multis. Qua occasione arrepta Apostolus non solùm ad quæstiones ppositas respõdet, sed ad alia etiam multa, quæ ipsis minus vitiosa videbantur, adeòque indigna quæstione. Ex quo satis constat, occasionem illi fuisse oblatam, cùm ad illorum literas primitus ei respondendum esset, & tamen in his non omnia vitiosa mouissent, ipse Apostolus reliqua patefacit, adeòque ab his ducit exordium, hortaturque vt in
 vera

vera doctrina, & vitæ innocentia
 persistant, ac his malis occurrit, ne
 maior illius Ecclesiæ ruina, illi omnē
 fructum istic deleret. Priorē partem
 Epistolæ habuit ex publico rumore,
 & nominatim ex domesticis Chloę:
 Posteriores verò ex ipsis literis Co-
 rinthiorum.

GENVS SCRIPTI.

Cùm tota Epistola agat de resti-
 tuenda concordia publica in doctri-
 na sana, & innocentia morum, rectè
 referetur Epistola ad Epanorthosin.
 Corrigit verò & mores, & doctrinā,
 idque tam in doctoribus, quàm in
 auditoribus. In illis reprehendit su-
 percilium philosophicum, in audito-
 ribus verò persuasionem vanā, quasi
 sapientia & eloquentia necessaria
 foret Evangelio. Hinc alii alios admi-
 rabantur, & simpliciores contemne-
 bant, quæ omnia sunt *εὐαγγελίον*.

Itaque hoc prædominas cōstituimus genus. Huic postea accedūt, quæ superius illustrāt, & tanquā organa tractationis fiūt: vt Didacticū, quo indicat quid credendū sit, & quomodo viuendū renatis hominibus. *ΨΕΥΤΙΜΟΝ* reprehensorium, quo taxat illorum ignauitā, in ferēdis sceleribus, omnique morū corruptela. Paræneticū, quo hortatur ad bonos mores intermissos, ad studiū Eleemosynæ, ad cōtributionem pro pauperibus, & in genere ad innocentiam vitæ.

PROPOSITIO

generalis.

Habēt singulæ quæstiones, quam multæ sunt, suas speciales propositiones, vt est videre cap. 7, & consequētib: tamē tota Epistola reuocanda est ad vnā generalē sententiam, tanquā ad scopū. Sit igitur hæc propositio. Corinthiis omnibus modis curandū

randū est, vt sublatis diffidiis, & morū corruptela, consensū in doctrina sibi tradita, & in moribus innocētiā colāt omni virtutū genere, vt imago Dei in ipsis restauretur & perficiatur ad aduentū D. nost. Iesu Christi.

PARTES.

Diuisio variè instituitur in hac epistola: quidā bimēbrē instituunt, nōnulli trimēbrē, vtriq; à materia eā ita distingūt. Qui bimēbrē faciūt hoc pacto procedūt. Prima parte corrigit diffidia, orta ex emulacione doctorū quæ omnia spectāt sanę doctrinę restitutionē. Secūda verò parte emēdat mores, vt sine offēdiculo fratrū, quā innocētissimè ābulēt. Qui verò trimēbrē faciūt, ita distingūt. Prima parte corrigi in eis vitia, quæ illi minus grauia iudicabāt, & ob id eius iudicium de his nō requisierāt, cum interim essent grauiissima, qualia sūt,

studium sectarum, dissidia publica in dogmatibus religionis, ambitio eloquentiæ, & sapientiæ persuasio, quasi sine his non rectè possit doceri Euangeliū. Item scortatio, incestus, litigandi mos corā infidelibus. Hæc & similia intacta reliquerant quasi leuia. Secunda parte demum respōdet ad illorum quæstiones ab ipsis propositas, quales erāt multæ de matrimonio, de ciborū delectu, de Idolis, & Idolotycis, de cœtibus ecclesiasticis, & an liceret mulieribus docere, & mouere quæstiones in cœtibus publicis. De cœna domini, & de eius vero vsu, de donis spiritualibus, & illorum præstantia, nominatim de prophetico munere, de resurrectione mortuorum, de qua multi dubitabant. Hæc omnia pertinent ad Epistolam Corinthiorum. Tertia parte cap. 16, agit de priuatis rebus quasi
per

per appendicem, quæ ex animo Apostoli fluebant, publico aut priuato bono. Publicum erat, vt quod iubet colligere collectam. Priuatum videtur quod illis promittit suum aduentum. Sic priuatum est, quod addit de Timotheo, Fortunato, Achaiaco, Stephana, & aliis.

Addamus his tertiã partitionem, quæ plenior sit, & superiores cõpletatur. Sic igitur cohærent partes.

Primo more suo præfigit Epistolæ pigraphen, quæ facit ad beneuolentiã, & hãc à sua & Sosthenis persona item auditorum laudibus religiose captat. Locus primarius est de ordinaria vocatione. Secũda pars est Exordium, quod etiam ducit ab ipsis Corinthiorum laudibus. Nam commendat eos ab his donis, quibus ipsi in primis abutebãtur, significãs quomodo oportet ipsos viuere. Dein-

de simul indicat spem emédationis nondū penitus esse amissam. Locus primarius est Exordii, de vera Ecclesia, cuius debent extare certæ notæ, per quas deprehēdi possit, interim in hoc mundo tamē non caret suis næuis. Tertia pars est perpetua correctio eorū vitiorū, quæ ipsi videbātur parū curare, ideóque in suo scripto hæc præterierāt. Ad Apostolū tamē peruenērāt rumore publico, & relatione domesticorū Chloæ. Principium correctionis sumitur ver. 10. cap. 1. ac cōtinuatur vsque ad principium cap. 7. Loci insignes hic plurimi sūt, in quibus perstringendis ordine vtemur capitum.

In primo igitur capite locus est de sectis & litibus, quæ ex altercationibus nomine doctorū instituebātur. Apostoli verò mens est homines Christum professos non oportere scindi

scindi doctorū nomine, & hac occasione aperit causas sectarū, & de illis tollēdis sedulò agit. Præcipua verò causa erat carnalis opinio eloquētiae & sapientiæ, vnde agit de eloquētia ministri, nimirū illā non vsque adeò esse necessariam, sed in illo potius requiri donū Dei, & Spiritum sanctū, qui etiam in abiectis coram mundo efficaciter agat. Vnde locus nascitur de simplicitate doctrinæ Christianæ. Item de discrimine philosophiæ & Euangelii, de sectarum notis, &c.

Capite 2. suo exemplo diffusius aperit discrimen sapientiæ Philosophicæ & Euangelicæ. Concurrunt loci de sublimitate donorum spiritualium, damnari sapientiam mundi coram domino, iudicium de rebus omnibus penes Spiritum Sanctum esse absolutum, &c.

Cap.3. omnia ad personā Corinthiorum applicat, ne scilicet ipsi scindantur propter doctores. Loci sunt de sapientia ministri in docendis rudibus, de ministrorum dignitate, de fundamēto Euangelicæ doctrinæ & dignitate piorum.

Cap.4. præoccupatione suum tuetur officium, & in genere contendit ministros Christi esse audiēdos, ut ut sint coram mundo abiecti, in cæteris autem non veretur Corinthiorum subire censuram. Loci concurrunt præter iam dictos, de temeritate iudiciorum, de Apostoli laboribus, & contemptu.

Capite 5. videtur aliud ingredi argumentum. Hactenus enim contra dissidia egit quæ orta erāt ex contentione doctorum. Nunc verò corrigit Corinthiorum nimiam lenitatem, qua utebantur in ferendis flagitiosis

tiosis hominibus: exemplum illustre producit de quodam polluto incestu, quem iubet tradi Satanæ, mox alia quædam vitia corrigit, quæ ipsi vt superiora, parum seueriter coërcebant. Loci illustres sunt de incestu, & eius ordinaria poena, de excommunicatione, de disciplina Ecclesiastica, de scortatione, ebrietate, & similes: istis addatur locus de moribus sanctorum.

Sequitur cap. 6, vbi alium ingreditur locum. Nam hîc corrigit litigandi morem, coram Ethnicis iudicibus, ac docet piis aut cedendû esse de suo iure ne litigent, aut eligendos iudices ex fidelibus qui litigantes dirimât. æquissima erat ista correctio, cùm enim litigandi morem non posset simpliciter & in vniuersum prohibere: tamen ex circumstantiis eum damnat, quo môstrat quomodo hic

mos possit fieri Christianus. Loci sunt de Christiana libertate moderanda, de ferenda iniuria, de litibus forensibus: quatenus scilicet liceat Christiano homini ius suum persequi, de crapula, scortatione, aliisque vitiis eliminandis, de dignitate piorum & similes. Hactenus correcta sunt ea vitia, quæ Corinthii in Epistola præterierant.

Nunc cap. 7. constituatur 4. pars, quæ contineat responsionem, qua ad ipsorum epistolam satisfacit. Porro in suo scripto mouerant diuersas quæstiones, quæ in Ecclesia erant agitate, non tamen planè compositæ: ideò ad iudicium Apostoli confugiunt, ac probabile est Apostolum quæstionum ordinem ab ipsis propositum sequi. Prima igitur quæstio est de coniugio. Nascuntur ibi loci de matrimonio, de officio mariti in uxorem, & contra

contra de officio vxoris erga maritū. Inde sequitur locus de cœlibatu, locus de secundis nuptiis, de diuortio, de impari matrimonio, de virginitate, de vocatione tuenda in qualibet conditione.

Cap. 8. transit ad alias quæstiones, vbi in genere disputat de ciborum delectu, ac videtur Corinthii quæsiuisse nominatim de Idolothytis, hoc est, de iis quæ erant idolis immolata quid de his iudicandum esset. Nam pii aliquando ad Ethnicorum conuiuia vocabantur, vbi carnes idolis cõsecratas edebant interdū ignari, vel etiam admoniti idem faciebant cum scandalo, aut abstinebant cum scandalo. Respondet ergo Apostolus, cibos quidem omnes esse licitos: at tamē omnem eorū vsum limitandū esse ad charitatis regulam. Loci hîc emergunt, de Idolis, & eorum vani-

tate, contrà de vnitate veri Dei, de conscientia, & eius viribus, de infirmitate fratrum, de libertate Christiana coërcenda.

Cap. 9. suo exemplo docet in rebus mediis de iure suo sæpe piis esse cedendum. Hoc enim fecit Apostolus in iure coniugii, cum posset vxorem secum circumducere more aliorum, hoc tamen non fecit. Sic in stipendio accipiendo, non est vsus eadem libertate, qua vti poterat. Sic in carni-um esu respiciendum est quid ferat fratrum imbecillitas, non quid dicat libertas, & Apostolus sanè in commodum fratrum libenter semper vult abstinere. Locus primarius est, *ἀδιαφορα* omnia ad ædificationem esse accommodanda. Item ministris licere viuere ex Euangelio, quo tamen iure non semper sit vtendum.

Cap. 10, exemplo veteris populi
de

deterret à scortatione, idololatria, & similibus vitiis. Loci concurrunt de Analogia sacramentorum vet. populi & noui, & specialiter locus de baptismo, de cœna Domini, de pœtibus scelerũ, idololatriæ, scortationis, inobedientiæ, & similibus. Tandem locum repetit de delectu ciborum.

Cap. ii. agit de vitiis, quæ specialiter irreperant in sacros cœtus, & ostendit conuentus tales oportere decenter & ordine congregari. Loci sunt de decoro mulierũ, de decoro virorũ in cœtibus, in primis locus grauissimus, de vero vsu cœnæ dominicæ.

Cap. 12. disputat de vsu donorũ spiritualium. Nam de iis quoque contendebant, dum alij alia præferrent. Ostendit autem Apostolus, omnia dona ad vnius Christi gloriam dirigenda esse, nec oportere hinc petere dissidiorum materiam. Loci sunt

de donorum varietate, de sympathya membrorum in humano corpore.

Cap. 13. differit de præstantia charitatis, ad quam omnia dona spiritualitya sunt referenda. Concurrent loci de linguis, & in genere de imperfectione in hac vita.

Cap. 14. de dono linguarũ & prophetiæ specialiter agit, & contra quã Corinthii æstimabãt, præfert Prophetiæ donũ linguis, & quia in hac parte illorũ coetus laborabãt in hac ἀταξία quadã, nominatim prohibe ne mulieres publicè doceãt, imò ne quidẽ habeant potestatem interrogandi in coetibus publicis. Concurrent alii loci, vt de cãtu ecclesiastico. &c.

Cap. 15. corrigit praua dogmata in quaestione resurrectionis, hanc alii prorsus negabant, alii de illius forma scrupulosè inquirebant, alii aliis pra-

uis opinionibus erant infecti, ideò Apostolus docet τὸ δ' ἄρ' quòd sit futura, item qualis sit futura. Obiter etiam ad finem hortatur ad constantiam. Hactenus 4. pars, qua respondet ad illorum scriptum.

Capite 16 quinta instituatur pars, quasi Epilogus. Agit autem de priuatis, primum de instituenda collecta, more aliarum ecclesiarum. Deinde agit de rebus propriè ad se pertinentibus, vt de suo aduentu, item de aduentu Timothei, & de eodẽ etiam honorando, item de Stephanæ familia, Fortunato, Achaico, & similibus fratribus. Huic salutationes subiicit, publicas & priuatas.

DISPOSITIO POSTERI-
oris Epistolæ ad Corinthios.

Qui fuerint Corinthii.

Orinthus olim Achaïæ fuit metropolis, & vt Cicero inquit, lumen totius Græciæ, adeóque in ea æstimatione, vt Imperij auctoritatem, & nomen sustinere possset, quales veteres Romani tres solùm vrbes computabant, Carthaginem, Corinthum, & Capuam. Ad quam sanè rem magna erat cõmoditas ex loci oportunitate, cum inter duo maria Ægeum & Ioniũ posita esset, vnde quamuis de Imperio certare non potuerit, celeberrimum tamen emporium exhibuit Asiæ & Europæ, & simul vt fit in maritimis emporiis, singularem admisit morum

corru-

corruptelá. Quod eò facit, vt intelligamus magnã esse Dei misericordiã, qui in tanta istorum ciuium corruptela, voluit sibi etiam congregare ecclesiam, eamque admodum florẽtem, ad quam scribitur etiã præsens epistola.

OCCASIO EPI- stolæ.

Occasio nata est ex malevolentia aduersariorum Pauli, qui more suo omnia dicta & facta Apostoli rapiebant in deterius, in primis ea quæ in epist. piẽ ipse monuerat, & cãdidè promiserat, vt quod cap. 5. seueriter iusserat illum incestu pollutum tradi Satanæ, id aduersarii mirificè exagita-
bãt quasi dictum hominis ambitiosi, & censoris nimiũ seueri. Sic quod ultimo cap. promiserat suũ aduentũ, quem impeditus variis persecutio-
nibus non potuit præstare hoc ra-
E. iij.

piunt aduersarii in calumniam, & argumētum leuitatis, quasi aliud stans aliud sedens diceret, homo esset facilis in promittēdo, nō perinde in cōplendo. Eodē pacto alia multa rapiēbant in contumeliam, quasi Apostolus dominationem quæreret, & auctoritatem nimiam peteret, legem euerteret, homines carnales & dissolutos efficeret, imperiosus nimum scribendo esset, cum interea persona esset abiecta, & contemptibilis. His & similibus calumniis diligenter in hac epist. occurrit, & apud eosdem causam disceptat, apud quos hostes illum imprimis lædebant.

GENVS SCRIPTI.

Ex occasione facilè iudicari potest de genere. Quāquam enim mixtum fit genus scribendi: tamen principale est Apologeticum, quod constat accusatione, & calūniarū depulsione,
& ob

& ob id pertinet ad iudiciale. Purgat autem se imprimis cōtra crimen leuitatis, asperitatis, ambitionis, inconstantia, & cauponationis in docendo, qui affectus erat carnalis, doctrinam accommodare ad priuatum quæstum, quæ omnia ita diluit, vt ostendat dilucidè hæc omnia multò magis aduersariis competere.

Huic prædominanti generi accedunt, quæ huic subseruiunt, & sine quibus commodè tractari non poterat defensio. Primū συζατικόν, quo passim de suo in Corinthios amore, aspersa etiam sui & Titi & similibus cōmendatione quā opportunè hinc inde interferit. Deinde πορροπετικόν, vbi monet Corinthios officii, vt in hominis renati moribus persistant, nec admittāt falsa de præceptore iudicia. Hinc nascitur etiam ἐπαινετικόν, quo palàm agit de propriis

laudibus. Quæ omnia eò faciunt, vt cõstet se innocenter traduci à maleuolis, adeóque se non dubitare suam vocationem & in docendo synceritatẽ, simúlque genus doctrinæcum summis aduersariis conferre.

PROPOSITIO PRINCIPALIS.

Hic statuatur propositio principalis. Apostolus Paulus nulla leuitate in promissis, aut dominãdi studio quicquam scripsit, nulla etiam ambitione quicquam docuit, sed singulari erga Corinthios amore & benefaciendi studio, omnia & scripsit & docuit.

DIVISIO.

Membra hoc ordine cohærent. Principio est Epigraphe more cõsueto, quæ cõtinet personas, addita breui comprecatione. Locus vt in superioribus, est de ordinaria vocatione

tione, quam vrget contra calum-
 niatores. Secunda pars est ex-
 ordium versu 3. quod ab ipsa causa
 deducit. Cum enim vellet monstra-
 re, quibus de causis impeditus non
 venisset, à gratiarum actione exor-
 ditur, Deo pro defensione liberali
 in tot malis gratias persolvens. Loci
 sunt de afflictionibus piorum, & ea-
 rundem fine ac vsu: item de consola-
 tionibus diuinis, & alii. Tertia pars
 est Narratio, versu octauo. Hæc
 propriè spectat ad Apologiam, ex-
 plicat enim causas impediens, quæ
 cum sint grauissimæ, non potest ac-
 cusari leuitatis etiamsi præter pro-
 missum non venerit. Huic loco con-
 currunt alii, vt ex superioribus, locus
 de afflictionibus: itè de intercessio-
 nibus piorum, in aduersis de vera
 gloria sanctorum, & similes, qui pri-
 mo capite absoluuntur.

Cap. 2. diluit crimen asperitatis, cui concurrebat crimen tyrannidis. Ideo differit initio de vsu triftitiæ ipfis illatæ vt explicaret finem feuerioris scripti, mox sententiã excommunicationis latam sup. cap. 5. mitigat, hortaturque Corinthios vt exclusum recipiant, ne à Satana præoccupetur. Loci sunt de triftitia, & eius commodis, de condonatione fraterna, de successu Euãgelii, & eiusdem impedimētis, de cauponatione verbi Dei. Cap. 3. agit contra crimen ostentationis, à quo se alienum facit, vel ipsorum Corinthiorum testimonio, quorum ecclesia ad eò feliciter instituta cõmendabat præceptoris fidem, & synceritatem. Hunc locum elegantidigressione amplificat, instituta collatione inter Christum & Moſen. Loci sunt de vera & pia iactantia, de spiritu & litera, de præstantia
 noui

noui Testamenti, de cæcitate Iudæorum in lectione Mosis, &c.

Cap. 4. persequitur fidem in docendo, quò discip. nulla ambitione ductus, docuerit, sed omnia semper ad Christi gloriam dirigat, quò pertinet etiam caput 5. Loci insigniores sunt de synceritate pii doctoris in docendo, de cæcitate impiorum, de iudicio sanctorum, de morte, de reconciliatione totius humani generis in Christo, & alii multi. Et hæctenus quidem Apologia, per ista 5. capita.

Quarta deinceps sequitur pars, à capite 6. quæ iam non tam pertinet ad personam, siue doctrinam Apostoli, sed potius ad Corinthiorum officium. Videtur enim omnia sequentia *παρρησια* esse præsertim cap 6. 8. 9. Nam 6. capite hortatur eos ad varias virtutes, etiam suo proposito exemplo. Vnde totidem nascun-

tur loci quot numerantur virtutes.

Cap. 7. sui & Titi habetur commēdatio, & plenior etiam excusatio sententiæ excommunicationis, quam suprà capite secundo quoque excusauerat.

Cap. 8. & 9. agit de collecta faciēda ad quā & rationibus & exemplis eos conatur excitare.

Cap. 10. instituatur 5 pars epistolæ. Quæ locum habet de propriis laudibus, qui facit contra eos qui humilitatem personæ Paulinæ in cōtemptum vocabant.

Quare cap. 10. incipit asserere auctoritatē suam, etiam sine expresso, quòd scilicet faciat ad ædificationem nō ad destructionem. Quod ipse maleuoli non rectè seruabāt. Nā illi quoquo modo mordicus tuebantur dignitatem. Illustris locus est
de

de propriis laudibus: item de vi ob-
trectationis, item honestam sui de-
fensionem esse concessam.

Cap. II. modeste ipsis iniicit suspi-
cionem, quasi non manserint in sim-
plicitate fidei, hinc redit ad suas lau-
des, seque confert cum summis ad-
uersariis, & mox percurrit prolixè e-
as laudes, quas sibi seriò potuerat tri-
buere, præsertim varias & multas
persequutiones, à quibus maleuoli
sibi studiose cauebant. Loci iidem
sunt insignes, qui iam enumerati
sunt, quibus accedunt, locus de vera
æmulatione, item quod gratis do-
cuerit.

Capite 12. idem adhuc persequi-
tur argumentum vsque ad versum
14. Itaque eo loci constituitur sex-
ta pars, quæ tota est denunciatoria.
Nam primitus suum iterum promittit
aduentum, ne putarent sententiam

à se esse mutatam. Hac occasione ostēdit qualē sint ipsum habituri, im-
pœnitentes certè seuerum, pœniten-
tes verò nihil Paulo clementius &
humilius. Huc pertinet principium
13. capituli. Deinceps versu 11. septima
pars constituatur, quæ breuem con-
tinet Epilogum. Constat autem ille
cohortatione, salutatione, comprec-
atione, & ita totam Epistolam con-
cludit.

DISPOSITIO EPISTOLAE ad Galatas.

Qui fuerint Galatæ.

Alatæ Asiatici fuerūt po-
puli, originem ducentes
ab Europeis Gallis, quos
Græci Galatas appella-
bant, tum etiam Celtas nomen indu-
biè adepti, ἀπὸ τῆς γάλατος, hoc est, à
lacte,

laete, quando quidem haberent corpora magis candida, nec more Italorum aut Hispanorum fusca, nec Asiaticorum instar denigrata, unde Germanorū fratres dicti sunt, quòd magna esset inter eos corporum similitudo. Quomodo autem ex Europa in Asiā transferint, & fedes illic tandem obtinuerint inter Bithyniam & Cappadociam, vide Strabonem lib. 12. Plutarchum in vita Camilli, Iustinum lib. 25. statim ab initio, Liviū lib. 8. decadis quartæ, Plinium lib. 5. cap. 32. Dicti sunt Gallogræci, quòd mixtim illa terra tum à Græcis, tum à Gallis coleretur. Ab Oriente habuerunt Cappadociam, & Halim fluuium: ab Occidente, Bithyniam, & Asiam: à Meridie, Pamphylia: à Septétrione Pontum Euxinum. Ad hos Gallos, seu Gallogræcos, aut etiā Galatas bis venit Apostolus, primò

prohibuit illum Spiritus ibidem loqui, quòd nimirum vocaretur aliò, vt est capite 16. in Actis. Secundo iterum eos conuenit, cap. 18. Actorum, quo tempore eis diligenter exposuit fidem in Christum, docens nos mera Dei gratia per Christum saluos reddi, sine obseruatione ceremoniarum legis, adeòque ipsius circuncisionis. Nec defuit successus: nam non solum vnã Ecclesiam, sed plures, & vt apparet florentes in ea regione instituit, vt patet ex epigraphæ.

OCCASIO.

Occasio scribèdi hanc Epistolam planè fuit oblata à Pseudodoctoribus. Nam post discessum Apostoli ex Galatia, homines vanis opinionibus imbuti multa cœperunt in illis Ecclesiis innouare, adeò vt reducerent ritus Iudaicos, circuncisionem, temporum & ciborum discrimina

crimina, obseruationem nouilunii, & neomeniæ, quæ omnia simplicitatem doctrinæ Euangelicæ corrumpebant. Ac ut illa apud auditores obtinerent, non abstinebant à calumniis, quibus ipsum Apostolum contemptim traducebant. Quòd cum Christo non vixisset in carne, nec illi esset conuersatus, & reliquos Apostolos non audiuisset, qui contra morè Pauli circuncisionē non reprehēderēt, & alia legalia obseruarēt. His & similibus, & personā & doctrinā Apostoli lædebāt. Hinc motus hanc scripsit Epistolam. Primùm, ut corruptelas admissas emēdaret. Deinde ipsis patefaceret quales iā haberēt doctores, impostores sc. & corruptores Euāgelicę veritatis. Demũ ut se & doctrinā suā ab istis calūniis tueretur.

GENVS SCRIPTI.

Cum sanā femel receperāt doctrinā

& passi erant synceritatem illius corrumpi in eius restitutionem incumbit tota Epistola, ideò ad Epanorthosin pertinet. Certum enim est scopum hunc esse, corruptelas corrigere, quæ nisi incidissent, non erat scripturus talem Epistolam. Præcipuæ autem corruptelæ erant, quod quidam passi essent sese circumcidi, quasi esset necessaria circumcisio ad salutem, alii temporum & ciborum delectum obseruabant, ac si sine his salui fieri non possent in Christo. Accedunt huic specialia quibus correctio commodius tractatur, vt Apologeticum, quo se suamque personam defendit, & monstrat quomodo cum Apostolis cõuersatus sit. Deinde accedit etiam *ΨΕΚΤΙΜΟ*, vt capite 1.3. & 4. videre est, quo illos grauius taxat, tanquam stultos, superstitiosos, inconstantes, & nimium faciles ad lapsum. Quædam sunt

sunt *διδασκαλικά*, quibus confirmat iustitiam fidei, contra operum merita, & circūcisionis dignitatem. Item quo docet legis necessariam abrogationem: vt est videre capite 2. 3. 4. & partim 5. Accedunt etiam quædam *παρατρικτικά* quibus grauius hortatur ad bona opera, & officium renati hominis, item vt reuertantur ad eam simplicitatem doctrinæ, quam à Paulo acceperāt. Prætereà sunt quædam *ἐπαινετικά* quibus laudat Galatas, vt capite 4. quòd illum acceperant quasi Angelū Dei. Item quædam *παρανετικά* cap. 5. vbi admonet de necessariis virtutibus.

PROPOSITIO.

Propositio duplex consideranda est, prior personalis est, ideóque specialis, & ad hanc tota respicit Epistola. Nimirum quòd Galatæ in simplicitate Paulinæ doctrinæ debuerint

constanter perdurare, nec sese ita faciles præbere seductoribus ad defectionem. Huc respicit iam tota argumentatio, ut quod in titulo ostendit se non ab hominibus, neque per hominem vocatū esse, sed ab ipso Deo per Christum. Itaque minimè debuitis à mea doctrina deficere. Deinde in exordio à persona nouorum doctorū, qui vos, inquit, perturbāt, contra mentem Christi, nouo introducto Euangelio: itaque minimè erant audiendi. Sic in Narratione ab autore suæ doctrinæ idem contendit, qui est ipse filius Dei. Itaque non erat ita facilè deferenda. Item quod in eadem Narratione habetur, quòd sua doctrina postea ab Apostolis nulla ex parte sit correctā, cum imprimis eo nomine Hierosolymā esset profectus. Item quòd ipse Paulus potius correxerit Petrum, idque in obser-

uantia

uantia legalium, quæ legalia Galatæ iterum admiserant Iudaico more. Et hanc correctionem Petrus æquo animo tulit. Atque hæc prior est propositio. Altera est, quæ ad ipsam causam pertinet, & ob id generalis potest dici. Quæritur enim hîc de genere doctrinæ, quod apud omnes ecclesias valere debet, scilicet fide in Christum, mera Dei gratia, non operibus legis, aliisve ceremoniis nos iustificari. Hæc deinceps tractatur capite 3. 4. & 5. quamuis hinc inde primo & secundo capite quoque aspergatur superioribus. Et hanc propriè opponit aduersariorū doctrinæ, eamque confirmat validis rationibus. Loci insignes sunt de iustificatione per fidem, de natura legis, circumcisionis, de bonis operibus, aliisque, &c.

DIVISIO.

1. Membra sic connectantur. Initio titulus est, qui more solito constat subscriptione, inscriptione & salutatione. Inferitur locus de sua vocatione, quòd immediatè à Deo ad hoc munus docendi accesserit, & attingitur principalis propositio, quòd Christi morte simus redempti à peccato secundùm voluntatem Dei Patris, quod nihil aliud est dicere quàm quod in secunda propositione explicuimus. 2. Secundo loco sequitur exordium quod sumit ab admiratione noui lapsus. Nam reprehendit in eis facilitatem. Hoc loco statuitur propositio prior, non debuisse deficere ab eo genere doctrinæ, quod à Paulo acceperant. 3. Tertio loco subnectitur narratio, in qua agit de rebus suis, hoc est, de sua vocatione, doctrina, peregrinationibus, congre-

gressu cum reliquis Apostolis, cōversatione cū Petro, eiúsq; lapsu, & reprehensione sua, qua simulatē & dissimulantē castigauit. Quarto loco statuitur πρότασις, propositio totius causæ, quòd scilicet fide in Christū, sine operū dignitate iustificemur, id proponit capite 2. versu 16. & nonnihil explicat vsque ad finem illius capitis, additis rationibus more suo. Quinto loco sequitur κατασκευὴ confirmatio propositionis, principio 3. capitis. Continuaturs propositiois confirmatio per totum caput 3. 4. & principium quinti cap. Sexta pars continet παραίνεσις, quæ superioribus annectitur per præoccupationem cap. 6. versu 13. Locus totus est de doctrina operum, de dilectione proximi, de fructibus spiritus & carnis, de lenitate erga infirmos exercenda, de victu quem ecclesiæ debent piis do-

ctoribus, de libertate Christiana moderanda, de beneficentia in pauperes: producuntur hæc vsque ad verbum II. capituli 6. Septima inde pars cōstituatur. Epilogus scilicet, in quo pauca quædam repetit de ingenio malorum doctorum, quorum opera circuncisio & alia legalia illis erāt obtrusa, de vera gloria, de sua conditione, & cupiditate hinc emigrandi: atque hæc generalia videntur. Ad finem breui cōprecatione totam concludit Epistolam.

DISPOSITIO

Epistolæ ad Ephesios.

Qui fuerint Ephesii.

EP H E S V S ciuitas posita est in littore maris Ionii, spectans ad Occidentem

funa minoris Asiæ, olim amplissima
 mercatu, & Dianæ cultu admodum
 superstitioso, ex quo effectum est vt
 minoris Asiæ haberetur metropolis,
 & Ioniæ quoddâ lumen. Mercatum
 auxit maris opportunitas, quæ com-
 modâ exhibet stationē nauigâtibus
 in Syriam, Iudæã, Aegyptũ ex Italia,
 Macedonia, Græcia, aliisq; Europæ
 locis, & inde in has regiones redeûti-
 bus. Superstitionem verò confirma-
 uit & admirabilem reddidit Dianæ
 illud antiquissimum & sumptuosis-
 simum templum, de quo refert
 Plinius libro trigesimo sexto, capite
 decimo quarto quòd annis ducen-
 tis viginti à tota Asia sit conditum,
 & loco quidem palustri, ne scilicet
 terræmotu quateretur, & strato pri-
 ùs carbonibus fundamento ne subsi-
 deret. Pausanias tamen refert in
 Achaicis libro septimo, templum

hoc à rege Croeso & Epheso erectũ,
 incolentibus tum ista loca Lelegi-
 bus & Lydis, antequam eò commi-
 grassent Amazones, quæ postea &
 urbem & templum occuparunt. Por-
 rò Iones duce Androclo inde eiecer-
 runt Lydos & Leleges cõtracto cum
 Amazonibus fœdere, inde facta est
 ciuitas Ionica. Ad hos Ephesios, vt
 constat, ex Actis bis venit Apostolus
 Paulus, primo aduentu humaniter
 fuit exceptus, tamen non diu ibi per-
 mansit, quod festinaret Hierosoly-
 mam, vt est Actorum 18, interim ta-
 men posuit fundamēta quædam &
 initia religionis, mox capite 16. ad e-
 osdem reuersus mansit biennio, quia
 videbat ostium docēdi sibi magnum
 hîc apertum esse, vt ipsemet testatur
 in prima ad Corinthios 16. cap. Capi-
 te autē vigesimo Actorũ, Apostolus
 Paulus in oratione ad seniores Ephe-
 sios

sios ait, se tribus integris annis illic vi-
 xisse, exactiùs scilicet & diligentius
 tempora computans. In hac Ecclesia
 constituenda magna vsus est felici-
 tate. Nam homines illi non solùm
 erant moribus leues & superstitione
 imbuti, sed magicis etiam artibus de-
 diti, quibus malis euertendis Domi-
 nus voluit demonstrare vim Euan-
 gelii, quantò scilicet potentior esset
 hæc doctrina omnibus Satanæ incã-
 tamentis. Nam Magicæ artes ita con-
 futâtur ab Apostolo, vt ipsimet com-
 portatos libros suos magicos publi-
 co spectaculo comburant. Quorum
 librorum pretia Lucas dicit compu-
 tata fuisse ad quinquaginta millia de-
 nariorum. Cæterùm in hac felicitate
 Euangelii, Apostolus tamen non ca-
 ruit suis periculis, vt est videre Act.
 19. in prima ad Corinthios 16. vbi in-
 ter alia testatur se cum bestiis pu-

gnasse Ephesi. Vide etiam Nicephorum lib. 2. cap. 25 . Ad hos igitur Ephesios toto triennio adeò feliciter institutos , & in fide adhuc syncerè constantes præ sentem scribi Epistolam.

OCCASIO.

Occasio quæ sita videtur esse. Non dum enim defecerat Ephesii, nec ullos errores in doctrina admiserant, quemadmodum Corinthiis & Galatis acciderat: tamen Apostolus vicinus iam mortis & senex , Ecclesiam hanc voluit ad cōstantiam in professione cohortari. Itaque amor veritatis illi occasionem præbuit. porrò reliquerat apud eos seniores quosdam & cum illis Timotheum quasi Episcopum , quos diligenter admonuerat officii sui in extremo digressu, Actorum vigesimo, vbi satis patefecit quid in futurum metueret . Itaque

que

que iam absens curam hanc pro eis conseruandis non deposuit. Nam mansit adhuc metus futuri periculi, quod mox post suum digressum emerfuri essent lupi graues & falsi doctores ex ipsorum ipso cœtu, qui fratres post se abducerēt. Hunc metum non fuisse frustraneum antecedentia quædam exempla docent. Itaque Apostolus voluit extare illustre aliquod testimonium suæ doctrinæ etiam in hac Ecclesia, quod falsis doctoribus suo tempore posset opponi, & quò rectè sentientes haberent regulam in doctrina & moribus, quam tutò sequerentur.

GENVS.

Genus principale constituamus *προτροπικόν*, quia scopus Apostoli est ad constantiam hortari traditionis ipsius doctrinæ, & quam adhuc

purè retinebant. Accessoria multa sunt. Laudat enim illorum fidem & constantiam quod est *ἰπαινετικὸν*. Præterea copiosus est in explicandis diuinis beneficiis, quæ nobis nihil tale merentibus contulit, quod est *ἰξηνητικὸν*, & pro his tot beneficiis sæpe Deo agit gratias, quod est *εὐχαριστικὸν*. Interdum petit à Deo vt dona sua in Ephesus augeat, quod est *ἐυκτικὸν*, & ipsis etiam detur præsentium bonorum vera agnitio & constantiæ robur. Accedunt *διδασκικά*, quibus ostendit vim salutis in vno Christo reside- re, & esse gratiæ diuinæ merumque donum Dei, nō operum aliquod me- ritum, ne quis glorietur. Sic *διδασκικά* sunt quod capite 2. de se & suorum laborum fide differit. Sunt etiam quædam *ἠθετικὰ* quibus admonet eos, quales olim fuerint ante conuer- sionem, quàm indigni tot beneficiis,

& contrà quàm felix nunc sit rerum status apud eos, vt scilicet bona præsentia in Christo haberent eò chariora.

ARGUMENTVM.

Argumēto Epistola nō videtur esse dissimilis ei quæ fuit ad Romanos & ad Galatas scripta: tamen alio genere tractatur, vt difficile sit partes cōmodè distinguere, nisi secundum ipsam materiam. Tamen in hoc genere tractat, Deum Patrem in Christo infinita nobis contulisse beneficia, quæ statim applicat tum ad Iudæos, tum ad Gentes, & contrà ostendit omnes homines natura sua fuisse inhabiles ad ea, & in genere ad totam causam salutis, in quo iterum Iudæos Gentibus æquat. Hinc tandem infert quod inde sequitur sponte, salutem & vitā æternam esse donum Dei, nec posse vllum de aliquo meri

to gloriari. Hinc digreditur in prioris vitæ descriptionem, cui opponit præsentem vitam post cõuersionem & beneficia Christi, quæ negari non poterant. Inde ad doctrinam suam se conuertit, ostendens ad illius conseruationem pertinere totum suum ministerium, & præsentem etiam caruitatem, adeoque mortem, qua sit confirmaturus hanc doctrinam, ex quo etiã sequitur principalis propositio, Ephesios exemplo Pauli oportere constantes esse in hac doctrina. Vltimò differit de operibus renati hominis, ne putarent fidem constare nuda quadam confessione, sed necessariò in ea requiri bona opera.

PROPOSITIO.

Duas in hac etiam Epistola constituimus propositiones, quæ tamen sibi subseruiunt. Prima personalis est quod scil. Ephesii in doctrina sibi
tradi

tradita ab Apostolo & Christianæ dilectionis officiis vti hætenus fuerunt, ita deinceps quoque debeant esse constantes. Altera propositio ad rem ipsam pertinet. Nam explicat quæ sit doctrina Paulina, & eam copiose in hac epistola ornat, & magis explicat quàm probet. Concipiamus igitur eam hoc pacto: Deus Pater in filio suo nobis maxima dona, quorum caput est vita æterna, gratis nihil que tale merentibus cõtulit, ideo vitæ sancti nonia & cõstantia professionem hanc fidei ornare debemus.

PARTES EPISTOLÆ.

Principalis propositio tres habet partes, quarum prior habet commemorationem diuinorum beneficiorum, quæ in Christo electis cõferuntur. Altera verò ostēdit quàm simus omnes natura inhabiles ad ea beneficia perficienda. Tertiã quòd oportet

teat hanc doctrinam constantia, & bonis moribus ornare. Sed partes ordine sic connectamus. Initio titulus est cōstans inscriptione, subscriptione & salutatione. Secundo loco est Exordium, quod sumitur à rei magnitudine, ac facit ad attentionem, estque hoc loco statim constituenda propositio, ad quam reliqua referuntur, scilicet ver. 3. hac sententia, Deus omnibus piis laudādus est. Hinc tertia pars constituatur, Confirmatio, eodem versu, & habet commemorationem causarum, cur Deus sit laudandus. Causæ sumūtur à beneficiis, quæ piis cōferuntur in Christo, qualia hæc sunt: vocatio, electio, sanctificatio, prædestinatio, reconciliatio, redēptio, dona S. Sancti, qualia sunt sapiētia & prudētia, patefactio diuinæ volūtatis, restitutio totius creaturæ in Christo, quæ omnia efficiūt Deū esse

esse laudandum. Hinc sequitur minor propositio, nos Iudæi & nos Gentes talia accepimus: ergo laudandus est à nobis omnibus. Additur minori propositioni *ἐκτασις* de usu donorum Spiritus Sancti. Ac ista quasi ad vnum locum pertinent cōfirmationis à rerum magnitudine. Alter locus confirmationis est capite primo, ver. 15, ab authoritate Apostoli Pauli qui in hunc ipsum finem pro Ephesius semper intercedit apud Deum, vt tanta beneficia ritè agnoscāt, ad eó que auctiora ipsis reddātur. Tertius locus confirmationis sequitur capite secundo, quo ostendit ab ipsorum persona quàm fuerint tantis beneficiis indigni, ad eó que prorsus inhabiles ad salutem consequendam, & vt ipse loquitur, natura filij iræ. Nam hinc etiã efficitur Deum magis laudandum esse, quandoquidem indi-

gnis contulit. Et hæc tunc confirmatio propositionis in exordio positæ. Quarta pars deinde constituitur eodem cap. 2. ver 5. 8 & 9. quæ habet principalem propositionem causæ, quod gratis sine respectu operum in Christo iustificemur; fuit hæc rectè ex superiori argumentatione. Confer hæc cum propositione simili ad Romanos tertio, ver. 24. & 28. & ad Romanos II. ver. 6. Ad Galatas 2. ver. 16. & ad Gal. 3. ver. 8. Huic propositioni additur sua confirmatio. Nam instituitur antithesis prioris vitæ ante conuersionem, & vitæ post conuersionem. Ex quarum rerum consideratione ostendit quo modo gratis iustificemur. Capite tertio ostendit ad huius doctrinæ conseruationem pertinere totum suum ministeriũ, imprimis officiũ docendi Gentes, sua pericula & ipsam mortem, quibus aditum sibi

sibi facit ad alteram principalem propositionem de constantia, quæ tandem ponitur capite tertio, versu 13. Statuatur ergo hîc quinta pars continens propositionem, quæ ad ipsam personâ Ephesiorum spectat, quod hanc doctrinam constantia tueri debeant: huc facit superior tota argumentatio, in primis suum exēplum constantiæ. Capite 4. ingreditur doctrinam operum, quæ sexta sit pars de officiis renati hominis. Habet hoc mēbrum suam propositionem, confirmationē & similes locos. Propositio est, Vita & moribus ornanda est hæc doctrina, quod ideo dicit ne putent causæ huic satisfieri inani quodam fidei simulachro, dum tantopere fidei nomen mundo cōmendatur. Hoc in genere tractat, mox ad speciem descendēs de vita ipsa emendanda: subiiciuntur hinc magis

specialia, vt locus contra mēdaciū, de ira, furto, de oris castimonia, & cōtra similia vitia. Capite 5. dilectionem commēdat Christi exemplo, & iterum digreditur in prioris vitæ vitia, & mox inde se recipit ad propositionem, cautè ambulandū esse, ver. 15. capitis 5. ac iterum recenset vitia, quæ emēdatione digna sunt, quibus opponit virtutes, & honesta exercitia Psalmorum & eiusmodi. Atque ista omnia ad omnes pertinent, tanquam verè Ethica Christiana. Secunda parte persequitur officia priuatorum. Locus communis est de subiectione, sed cadit in tres classes: in subiectionē coniugalem, filialē, & seruilē. Ideo cap. 5. ver. 23. persequitur officia vxoris & mariti, quibus aspergit elegans exemplū Christi & Ecclesiæ. Cap. 6. alteram speciem subiectionis persequitur, scil. filiorū erga parentes

rentes, vbi etiam docet quod sit officium parentum erga liberos. Et eodem cap. ver. 5. persequitur speciẽ tertiam, de mutuo seruatorum & dominorum officio.

Versu 10. constituatur vltima pars, quæ habet epilogum generalem, cuius partes præcipuæ sunt. Primum repetitur principalis propositio, qua ad constantiam hortatur. Secundò, describitur Christiani hominis *πρωτολογία*, hoc est, armatura, in qua continentur instrumenta constantiæ. Tertius locus est de precibus, tũ priuatis, tum publicis. Faciunt autem preces etiam ad tuẽdam constantiam. Quartus locus priuata continet, vt quod illis commendat Tychicum, ex quo omnia copiosius sint percepturi.

Quintus locus continet comprecationem, & finalem clausulam totius Epistolæ.

DISPOSITIO EPISTO-
læ ad Philippenses.

Qui fuerint Philippenses.

Philippi vetus fuit Colo-
nia Thasiorum in Mace-
donia, olim Datas appel-
lata, & ante nomen hoc
Crenida. Nam fontibus abundabat
collis ille in quo condita fuit. Hanc
urbem Philippus Macedo vallo mu-
niuit & auctiorem reddidit, & à se
Philippos appellauit. Plinius lib. 4.
cap. ii. Thraciæ cõnumerat. Hic cam-
pi sunt Philippici, nobilitati victoria
Octauij Augusti contra Brutum &
Cassium Iulij Cæsaris interfectores.
Appianus Alexandrinus libro 4. de
bellis ciuilibus pulcherrimè eam de-
scribit his verbis, Philippi ciuitas est,
quæ olim Datas dicebatur, Crenida
autem

autem ante nomen Dati appellata, quippe fontes plurimi circa collem vberibus scaturiunt aquis, eū locum Philippus vt accommodum metatus super Thraces vallo sepsit, & à se Philippos nuncupauit. Condita autem est ciuitas in prærupto quodam colle, & magnitudo eius collis latitudinem complexa est, habetque à Septentrione saltus & nemora, ad quæ Rascupolis Bruti exercitum cōfidere monuit. A Meridie palus adiacet, & mare vltra illam. Ab Oriente Sapiorum & Torpilorum visuntur angusta. Ex Occidente cāpus est amplissimus, ad Marcinū vsque & Trabiscum & Strimonem fluuium, per stadia trecenta quinquaginta, gramine vberimus & amœnus, &c. Ad hos Philippos peruenit Diuus Apostolus, vt est Actorum 16. vñā cum Sila. Multis diebus ibidem docuit Spi-

ritu S. monitore , hospitio vsus Ly-
 diae purpurissæ, mox vterque ibi cæ-
 sus in carcerem coniectus est propter
 spiritum Pythonis à puella eiectum,
 sed mox mirabili Dei consilio glo-
 riosè iterum emittitur. Hos igitur ab-
 sens, & à se rectè institutos cõfirmat
 in suscepta doctrina , hortaturque vt
 omnibus modis persistant in fide, &
 professionem hanc vitæ innocentia
 ornent,

OCCASIO.

Occasio certis de causis illi obla-
 ta est. Nam habebant domestica dif-
 fidia, vt est videre capite 1. ver. 28. &
 capite 2. ver. 3. & 4. vbi hortatur ne
 quid per contentionem & æmulati-
 onem agant. Præterea imminebant
 ipsis vt aliis ecclesiis grauia pericula
 & persecutiones, in quibus igno-
 minia crucis, & præsens Apostoli ca-
 priuitas multos mouebat, quæ omnia
 voluit

voluit hac epistola diluere, ipsosque confirmatos reddere contra huiusmodi offendicula, & quæuis pericula. Præterea sollicitabatur à falsis doctoribus, ut circumcisionem & alia onera legis admitterent, ut est videre capite tertio. Ne igitur his eueniret quod Galatis acciderat, præmonet ne hos doctores admittant, imò tanquam canes & hostes crucis Christi diligenter caueant. Quæsitæ etiam videri potest. Nam in ipsum Apostolum multa cõtulerant beneficia, pro quibus voluit illis agere gratias, imprimis quòd aluissèt ipsum suis sumptibus in ecclesia Theffalonicensi, ut est videre capite quarto.

PROPOSITIO.

Principalis propositio est, In hac ipsa doctrina Christianæ religionis, quam acceperunt à Paulo constantè Philippensibus perdurádum est, so-

lū n vitæ innocentia eādē strenuē
ornent vsque ad aduentum Domini
Christi. Hoc totum Apostolus ap-
pellat dignē ambulare Euangelio,
cap. 1. vers. 27.

GENVS.

Genus principale suasorium est.
Nam hortatur ad fidei constantiam,
cōcordiam, humilitatem, vitę inno-
centiam, & similes virtutes. Huic ac-
cedūt plura, vt est Eucharisticū, quo
Deo pro illorum fide gratias agit. Itē
īp̄sis Philippensibus pro subministra-
tis vitæ necessariis. Didacticum, quo
docet sua vincula non facere ad igno-
miniam doctrinæ, sed potius ad eius
confirmationem. Item capite tertio,
planē didacticus est, pro iustitia fidei
differens cōtra legis iustitiam. Epæ-
neticum cap. primo aspergitur, nam
laudat eos à constantia. Item capite
quarto, laudat ipsorum liberalitatem

capite secundo, habentur Timothei laudes, & ibidem Epaphroditi. Sunt quædã etiam *μεμπτικά* inuectiua, siue reprehensoria, vt capite secundo, de falsis doctoribus, quòd sua solùm quærát, & nõ quæ sunt Christi. Item capite tertio, appellat canes, malos operarios, concisionem pro circuncisione: item hostes crucis Christi, quibus taxat Iudæos quosdã qui legem Moysi, imprimis verò circūcisionem cum Euangelio conabantur commiscere, quasi obseruatu res necessarias Christi sectatoribus.

PARTES EPISTOLÆ.

Partes sic connectimus. Initio titulus est, personarum ratione coniunctus, collocatione verò partium simplex. Constat enim nuda inscriptione, subscriptione, & salutatione. Altera pars exordium est versu 3. genere Eucharisticũ, virtute ex ordiorum

spectat beneuolentiam, quam diligenter captat à suo erga ipsos affectu. Et constat propositione, & propositionis ratione. Propositio est, Se nunquam nõ pro ipsis Deo agere gratias. Ætiologia est à genere vocationis, à suę personæ decoro, à cõmuni gratia & fortuna, & quia Deum habeat testem huius erga illos beneuolentię. Addit comprecationem, quibus ipsis optat auctiora bona & infert menciónem bonorum operum, quia ad illorum studium mox est exhortaturus, & hætenus exordium. Tertia pars constituatur ver. 12. quæ habet vim cõfutationis. Nam est Apologia pro vinculis suis: sententiã est, sua vincula non facere ad ignominiam doctrinæ sed potius ad confirmationem eiusdem. Rationes sunt, quia Christo gloriosa est captiuitas, deinde hominibus bono fuit exemplo. Nam mul-

IN EPIST. PAULI *Phil. III*

tos etiam ex hostibus excitauit ad æmulationem docendi. Hoc argumentum illustri diuisione tractat, & præterea quia hoc ipsi sit salutare, & ipsis Philippensibus utile. Hactenus confutatio ignominia. Quarta pars constituatur ver. 27. quæ continet generalem propositionem, quod oporteat præsentem doctrinam bonorum operum studio exornare, quod vocat ambulare Euangelio Christi. Hic scopus est totius Epistolæ, ideo propositioni connectimus confirmationem. Cõfirmationis præcipua argumenta sunt, à sua spe & expectatione, deinde quia hoc promouet causam fidei: tertio à persona hostium & contrariae doctrinae, quæ est perniciofa ipsis suis doctoribus: quarto à dono Spiritus quod illi habebat Apostoli dono non inferius, atque sic concluditur hoc primum caput.

Capite secundo ad specialia descendit, ut constet quibus operibus ornanda sit hæc doctrina. Hortatur igitur primùm ad studium cõcordiæ quod suavi immoratione tractat, & contrariorum collatione. Secundò, hortatur ad humilitatem, & curam pro fratribus, cui addit suave exemplum Christi. Tertiò ad obseruantiam suam, id est, Apostolicam doctrinam. Huic loco adduntur multa argumẽta, ut quòd hætenus semper se tales præstiterint, & quòd Deum habeant in hoc cursu propitium, & quòd ex hac re magna sit speranda utilitas. Item quòd ipsi Apostolo sit futurum ornamẽtum. Præterea quòd ipse Apostolus quoque pro ipsis quiduis passurus sit. Atque hætenus Protrepica. Deinceps à ver. 19. capitis secundi, intermissa argumentatione conuertit se ad *συστατικὰ*, id est, ad com-

men

mendationes. Ac primùm promittit & cõmendat ipsis Timotheũ. Secundò suũ etiã promittit aduentũ, Tertio, commendat ipsis Epaphroditũ.

Capite tertio præmonet de cauendis seductoribus, & grauitè disputat contra circuncisionem, suo proposito exemplo, quo tanquam absoluto ostendit veram iustitiam, quæ corã Deo valeat esse ex fide in Christum, non ex operibus seu circuncisionis, seu alterius legis.

Capite quarto repetit exhortationem ad constantiam, quæ planè pertinet ad generalem propositionem priùs positam, mox specialia ingreditur, & priuatas personas officii admonet, vt Euodiam, Syntichem, & similes. Versu 8. cõstituatur quinta pars, Epilogus totius epistolæ. Cuius loci sunt: primùm repetitur exhortatio ad vitam, quæ ornet Christianam

professionem. Alter locus habet laudes Philippenſium, & in Apoſtolo grati animi eſt argumentum: dederant illi vitæ neceſſaria præ reliquis eccleſiis liberaliùs, hoc ſtudium hic commendat. Similia habuimus in 2. ad Cor. cap. 11. Tertius locus habet Doxologiam. Quartus, ſalutationes. Quintus & vltimus, comprecationem: & ſic absoluta eſt etiam præſens Epiſtola.

COMPOSITIO

Epistolæ ad Colofſenſes.

Qui fuerint Coloffenſes.

Coloffæ, Coloffarum magna ciuitas fuit & populosa Phrygiæ Pacatianæ, ſita ad

ad Lycum & Meandrum flumina; postea mutato nomine appellata Chone. Vicinas habuit vrbes Apameam, Laodiceam, & Hierapolim, quarum in hac Epistola fit mentio, terræmotibus aliquoties concussa cum his vicinis vrbibus, vnde ni fallor factum est vt Strabo lib. 12. oppidum vocet. Nam Xenophon antiquior author, & inspector huius vrbis non dubitauit vocare, Urbem bene habitam, felicē & magnam. Locus est libro primo expeditionis. Plinius lib. 5. cap. 32. Laodiceæ etiam facit vicinam, & lib. 31. cap. secundo, refert ibi amnem quendam esse, in quem coniecti lateres lapidescant. Vide Strabonem lib. 10. & 12. Herodotū lib. 7. & Plinium citatis locis.

In Actis 16. legimus Paulum peragrassè Phrygiam: & cap. 18. Galaticam regionē, & Phrygiam trāsit con-

firmans fratres, tamē huius vr̄bis nulla fit mētio, nec etiam vicinarum, quas tamen non videbatur silentio præteriturus D. Lucas, si Apostolus has accessisset. Itaque sic statuendum est, in illis peregrinationibus Pauli, minoris Phrygiæ fieri mentionem, non maioris in qua erāt Colossæ. In minori erat Metropolis Troia, vnde à Virgilio Phryges etiam appellantur: ex quo constat Apostolum Colossas non peruenisse.

OCCASIO.

Colossenses Apostolus nec viderat, nec instituerat, sed erant rectè instituti ab Epaphra, Onesimo, Tychico, & similibus. Ab his igitur, & imprimis ab Epaphra fideli Colossensium ministro didicit Apostolus fortunam huius Ecclesiæ, quòd scilicet ei immineret à Iudæis & prophanis philosophis periculum, quemadmodum

dum Philippenſibus & aliis. Nam Iudæi etiam Coloſſenſibus Moſaicæ ceremonias conabantur obtrudere. Philoſophæſtri autē nescio quas ſubtiles diſputationes de Deo, Angelis, ſimilibúſque argutiis proponebant, quibus omnibus ſimplicitas & puritas fidei Chriſtianæ euertebatur. Quare Apoſtolus vt etiam apud eos his malis mederetur, hęc Epiſtolam ex vinculis Romæ ſcripſit.

ARGUMENTVM.

Approbat Apoſtolus tota hac Epiſtola hanc ſolam doctrinam, quam acceperant ab Epaphra, & nunc adhuc ſinceriter profitebátur miniſtro Archippo, ac præter hanc doctrinam non eſſe neceſſarias alias res ad ſalutem conſequēdam, ſiue ex lege Moſaica, ſiue ex ſpeculationibus Philoſophicis, quòd ſola niterentur probabilitate ſermonis. In hac igitur do-

ctrina suadet illis esse perdurádum
addita saltem vitæ innocentia.

PROPOSITIO.

Hinc faciliè colligi potest princi-
palis sententia: Nimirum Coloffen-
ses in doctrina Epaphræ constantes
manere debent, in eadémque in dies
magis magisque crescere, exuendo
veterem hominem, & induédó no-
uum, quo professionem fidei vita &
moribus ornent in Iesu Christo.

GENVS.

Quemadmodú in aliis omnibus
magnam habet similitudinem cum
Epistola ad Philippenses, sic quoque
in genere compositionis. Principale
est Protrepticum, vult enim eos con-
firmare in recepta doctrina .Acce-
dunt deinde varia, vt Eucharisticum
quo Deo pro ipsis agit gratias. Dida-
cticum, fide scil. in Christum nos fo-
re iustos, modò accedat vitæ inno-
centia

centia, nec alia re opus esse. Sic accedit *Ψεκτικὸν*, quo damnat Pithanologiam, probabilitatē philosophicam, & simul Mosaicas ceremonias, imprimis circūcisionem. Epæneticum quo continentur laudes Colossensium, Epaphræ vt boni doctoris, Tychici, Onesimi, & similibus. *Νεθετικὸν* quo singulos ordines sui officii admonet, quò pertinet etiam quod, ad finem Archippū, qui, vt apparet, tum apud eos erat minister diligentia & officii commonefacit.

PARTES EPIS-
tolæ.

Constat partibus verè sex, quas sic distinguimus, & connectimus. Initio titulus est constans consuetis partibus. Secūdo loco sequitur exordium ver. 3. quod est compositum ad beneuolentiam. Congratulatur autem ipsis ob receptā veritatis co-

gnitionem, ac cōstat propositiōe, & confirmatione, quemadmodum illud ad Philippenſes. Rationes propositiōis nituntur triplici argumento. Primūm ſinceritate fidei. Deinde feruore dilectionis: & tertio auctoritate doctoris Epaphræ,

Tertia pars conſtituatur verſu 13. capituli primi, quę eſt propositiō principalis, ſeu Theſis verę doctrinę, quę ſcil. ad ſalutem conſequendā ſola ſufficiat. In hac parte diſſerit de beneficiis Chriſti, vt cōſtet in huius ſanguine ſolo nobis repositā eſſe ſalutem.

Quarta pars cōſtituatur initio ca. 2. quę habet formā cōfutationis. Nam dānat reliquas doctrinas omnes, præter hanc vnicā, quam illi ab Epaphra didicerāt, adeo que docet intolerabiles eſſe reliquas omnes, ſiue ex Moſe ſiue ex Philoſophia proferantur. Itaque vt merę ſutelę cauendę ſunt.

Pars 5. constituatur initio tertii capituli, quæ habet cohortationem ad officia renati hominis, ac eleganter primitus in genere disputat, qui mores deceant omnes, mox ad speciem descendit, præscribens omnibus ordinibus sua specialia decora. Atque ea tractatio durat usque ad ver. 7. capituli 4. Itaque sexta pars statuatur eodem ver. quæ habet Epilogum de rebus priuatis. Continentur in hac parte laudes Tychici & Onesimi. Secundo loco sequuntur salutationes & re salutationes. Tertio loco speciale præceptum de hac epistola, quæ etiam legenda est in Ecclesia Laodicensi, unde satis apparet vicinas fuisse vrbes.

Quarto loco sequitur speciale præceptum. Quinto loco mentione suorum vinculorum totam claudit Epistolam.

Thessalia regio, quæ non longe abest à Macedonia antea Myrmidonum civitas, postea fuit, quæm avæ belli iæterni, nominis Thessaly natione Thesprotius, cum magna abierit, manū occupabit.
L. Volley p. 3. c. 24.

ISAGOGE

DISPOSITIO EPISTOLÆ ad Thessalonicenses.

Qui fuerint Thessalonicenses.

Thessalonica olim Macedonia celeberrima fuit civitas, de qua vide Plinium libro 4. cap. 10. Melam lib. 2. cap. 3. Strabo testatur suo adhuc seculo admodum fuisse florentem, cuius hæc sunt verba libro 7. ἡ νῦν μάλις α τῶν ἄλλων ἐυανδρεῖ, hoc est, quæ adhuc præ aliis vrbibus robore & fortitudine civium floret. Populosam fuisse satis indicat ipse situs & maris commoditas. Nam habuit à Meridie mare amplissimum, in cuius recessu & amplissimo sinu condita fuit. A Septentrione & Ortu Chabris fluvius illam muniuit, qui per regionem

nem Amphaxiten ad Ortum ſeſe in hunc ſinum exonerat. Ab Occaſu eſt fluuius Echedorus, nec procul inde diſtat Berroæa, ad radices montis Citharij poſita, quò ſeſe Apoſtolus *Act. 17. 10.* recepit ſeditione ſuborta Theſſalonicæ, vnde mox Athenas proſectus, & ad eos reſcripſit hanc epiſtolam. Olim dicta fuit Therma, *Therma* vnde ſinus ille maris Thermaicus dictus eſt, vt eſt apud Herodot. lib. 7. *lib. 7. 689* cuius verba Latinè ſic reddi poſſunt. Therma, eſt quæ in Termaico ſinu conſtructa viſitur, vnde ſinus nomen etiam acquiſiuit: Vbi Xerxes pedestrem exercitum ab Achanto traductum nauticas copias expectare iuſſit. Mutati nominis hæc videtur ratio. Philippus Amyntæ filius in his locis memorabili prælio Theſſalos vicerat, in cuius rei memoriã vicinã urbem Thermam appellauit Theſſalonicam. Po-

stea Cassander hanc ipsam urbē exornauit, & nomen recens ab euetu impositum in gratiam suæ vxoris Thessalonicæ, quæ & ipsa filia regis Philippi erat, cōfirmavit: ita nomen vetus Therma antiquatum est, & solum mansit sinui, vnde passim apud autores Thermaicus adhuc dicitur. Hæc illa est Thessalonica, in qua Theodosius Imperator in seditiosos quosdam grauitè animaduertit, ob quod factum Imperator postea Mediolani ab Ambrosio fuit excommunicatus nouo in Imperatores, exemplo. Circa hanc ipsam postea infeliciter pugnauit Constantius Imperator contra Sarracenos, in somni iuciusdam sinistra interpretatione motus. Visus erat sibi Imperator per quietem Thessalonicæ esse, mox excitatus spem de victoriâ concepit, & re cum ducibus communicata iussit

configere. Verùm quidam ex du-
cibus solerter admonuit Imperato-
rem, insomnium non sibi porten-
dere victoriam, sed hostibus, ex in-
terpretatione nominis argumento
sumpto, θεὸς ἄλλω τὴν νίκην. Quod cum
Imperator non admitteret, commis-
so prælio Sarracenis inuitus victori-
am cōcessit. Porrò ad hos quomodo
venerit Apostolus & quanta diligen-
tia instituerit, vide Actorum 17.

*Hodie Salonica de
jude misera servitute
terra. Aliquantis
vintis passit qd
tradita fuit aliis
Armenia. Dyabo vi,
4. Laonicion lib. 3.*

OC CASIO.

Oblata est occasio, quemadmo-
dum colligi potest ex 2. & 3. capiti-
tibus huius Epistolæ: item Actorum
17. vbi refertur quòd eos instituerit
feliciter in vera fide, disputando &
differendo per tria sabbata in illo-
rum cœtibus. Sed mox tumultu
per Iudæos concitato coactus est ce-
dere. Itaque contulit se in vici-
nam Berroeam, hinc Athenas, & ex

via remisit ad eos Timotheum , qui eos & confirmaret in fide , & ad Apostolum omnem statum referret. Quo Athenas ad Apostolum reuerso , intellexit summam illorum constantiam, vnde motus hanc ad eos mox scripsit Epistolam, eo fine vt in hac ipsa constantia eos confirmaret, & quædam insuper vitia apud eos corrigeret.

GENVS.

Genus principale est Protrepticum, vult enim bene currentes confirmare in proposito, hoc vt obtineat alia multa admiscet: vt Epæneticum, quo vtitur cap. primo, laudans eos ab antea actis, & præcipuis Dei donis: & cap. secundo suas recenset non obscure laudes, & boni doctoris virtutes, sic laudata virtus indubie apud eos creuit. Habet etiam Paræneticum, quo hortatur eos ad officium re-

nati

nati hominis, ut dignè Deo ambulent, ut ipse loquitur. Accedit etiam ἐπαγγελτικόν, quo promittit suum aduentum. Didacticum, quo instruit quid in dubiis quæstionibus sit sequendum, ut in quæstione de luctu pro mortuis, de aduentu Domini, de eius momento & similibus, in quibus partim corrigit id quod erat vitiosum, partim instruit quid sit tenendum.

PROPOSITIO.

Præcipuam sententiam Epistolæ comprehendimus hoc argumento. Thessalonicenses in ea doctrina, quæ eos reddit certos de vita æterna, debent manere constantes. Sed Evangelium quod ab ipso Paulo didicerunt, hoc solum reddit eos certos de vita æterna: ergo in hac ipsa doctrina debent manere constantes.

PARTES EPISTOLÆ.

1. Partes instituimus quinque. Prima est consuetus titulus.

2. Altera, est Exordium, cuius initium est ver. 2. ac constat propositione & ratione. Propositio est, se indefinēter pro Theſſalonicēſibus Deo agere gratias. Ratio eius triplici conſiſtit argumento, integritate fidei, dilectionis feruore, & crucis tolerantia, vnde conſtat Exordium facere ad beneuolentiam:

3. Tertia pars ſtatuatur ver. 4. & eſt Narratio. Habet enim præteritarum rerum commemorationem, ſcilicet, qua fortuna acceperint Euangelium, quantis calamitatibus in recepto perdurent hætenus, & quanta diligētia hoc apud eos Apoſtolus propagarit. Porro narratio conſtat aliquot locis. Primus eſt de laudibus Theſſalonicenſium, ac conſtat pro-
 poſitione

positione & rationibus vsque ad finem primi capitis.

Secundo capite ingreditur secundum locum narrationis de sua in docendo diligentia, ac commemorat summo candore & constantia eum docuisse, quæ locum tractat, primùm remotione vitiorum, vt quòd sine dolo docuerit, non ad gratiam, sine adulatione, non auarè, non ambitiosè, sine stipendio, hæc remouet. Deinde opponit his virtutes boni doctoris, quòd summa humilitate, summa erga eos dilectione, gratis & vitando propriis laboribus in maximis periculis & summa vitæ innocentia. Istis commodè annectit propositionem totius suæ doctrinæ, vt dignè Deo ambulent. Reliqua deinceps à versu 13. habet *σου τῶ ἐργασμα* vtriusque loci de ipsorum & suis laudibus, vsque ad ver. 17. vbi sequitur tertius lo-

cus narrationis, de suo desiderio ad eos redeundi, & quibus causis hactenus sit impeditus. Initio capitis tertij statuatur quartus locus narrationis. Nam ostendit rationes missi ad eos Timothei, in quo argumēto perdurat vsque ad versum 6. vbi statuatur quintus locus narrationis, explicans occasionem scriptæ epistolæ vsque ad versum 10. vbi statuatur sextus locus narrationis, repetens promissionem sui aduentus. Hactenus narratio. Initio ergo cap. 4. quarta statuatur pars Epistolæ, continens exhortationem ad mores renati hominis, ideo corrigit initio quædā vitia, quæ apud eos adhuc regnabant, qualis erat scortatio, fraus in contractibus, otium iners, curiositas in quæstionibus non necessariis, immodicus luctus pro mortuis, curiositas in inquirendo horam aduentus Domini. Contra

trà hortatur ad virtutes, dilectionē, pacem, vigilantiam, & similes renati hominis proprietates: durant hæc vsque ad ver. 23. quinti capitis. Ibi statuatur quinta & vltima pars, Epilogus, qui constat comprecatione, postulatione, salutationibus, præcepto speciali de hac epistola, & cōclusionē consueta.

DISPOSITIO POSTERIORIS Epistolæ ad Thessalonicenses.

Qui fuerint Thessalonicenses.

Thessalonica Therma dicta, & vt refert Stephanus Halia quoque, metropolis totius Macedonia, & in ora maritima loco admo-

dum opportuno condita fuit, quemadmodum retulimus supra, & ipsæ quoque tabulæ Græciæ luculenter declarant. Itaque ad occasionē scriptæ epistolæ deueniamus.

OCCASIO.

Occasio petenda est ex priori epistola, nominatim 2. 3. 4. & 5. capitibus. Nam capite secundo, versu 17. promiserat suum aduentum: & cap. tertio, ver. 10. causam eius subindicauerat, quòd nimirum vellet supplere apud eos quædam quæ fidei ipsorum deessent, ex quo colligi potest Apostolum quædam tum nõ scripsisse, quæ data opera in aduentum suum differebat. Capite verò 4. & 5. differuerat de Domini Christi aduentu, seque his connumerauerat, quos Christus in hac vita esset deprehensurus, ex quo statim fluxit sinistra quædã apud imperitos opinio, Christum

stum nimirum venturū ad iudicium isto seculo, quo adhuc viuebat Apostolus. Parciū quoque differuerat contra otiosos, & curiosarum quæstionum amatores, qualis erat illa de aduentu Domini, qui vt tueretur otium asserebant parum referre laborarent nec ne, sine rerum iam imminente, & ad hanc sententiam tuendam Apostoli autoritate abutebatur. Quare vt hanc absurdam sententiam refelleret, hanc secundam scripsit epistolam. Præterea, ne viderentur à se negligi, cūm videret perpetuò occasiones veniēdi sibi eripi, & vt sententiam de aduentu Christi plenius explicaret, & otiosos diligentius cauendos doceret.

GENVS.

Genus epistolæ principale est Protrepticum, hortatur enim ad constantiam sub cruce, & defensionem suæ

doctrinæ, & traditionum Apostolicarum verarum, non quæ falsò illis obtrudebantur. Accedunt postea Epæneticum, vt quod initio laudat ipsorum virtutes, fidem, dilectionem, constantiam, vt laudando tales efficiat quales esse vult. Paramyticum, quo locum de cruce totum ad consolationem sanctorum accommodat, simul locũ de iustitia diuina eodem scopo attingit capite 1. Didacticum, quo locum de secũdo aduentu Domini illustrat, monétque eos ne decipiantur ab otiosis erronibus, scrupulosè inquirentibus in momèta illius aduentus. Paræneticum, vt in veris Apostolicis traditionibus maneat, quod Apostolo est generosè stare. Sic ἡ ΠΕΥΚΤΙΚΟΝ accedit in Epilogo, quo eis comprecatur gratiam & pacem Domini.

PROPOSITIO.

Propositio totius epistolæ est, Constantia sanctorum non solum ad crucis tolerantiam pertinet, sed etiam ad opinionum veritatem, & traditionum quæ verè sunt Apostolicæ conseruationem, cõtra quascunque corruptelas, quæ vel nomine reuelationum, vel spirituum, vel etiam autoritate Apostolica sanctis falsò obtrudi possunt.

PARTES EPI-
stolæ.

Partes Epistolæ hoc pacto explicamus. Primum ponitur titulus consueto more. Secundo loco subiicitur Exordium, quod spectat ad laudem personæ, ideòque accommodatum est ad benevolentiam captandam, ac cõstat propositione & ratione, continuatur vsque ad versum 5. Istic ergo statuatur tertia pars, quæ continet

doctrinā de quæstionibus scitu necessariis, & quæ partim apud eos falsa interpretatione erant corruptæ. Ac cōmodè distingui potest in quatuor principales quæstiones, quarum prima est de vsu crucis, cui nimirū Dominus suos affligat in hac terra. Rationes conquirat à personis, tum sanctorum, tum impiorum, tum ipsius Dei, ideò cōcurrit locus de æquitate, & iustitia iudiciorum diuinorum.

Capite secundo ingreditur secundum locum doctrinæ, de aduētū Domini, vt doceat illū certò certiozem esse, quanuis momēta eius sint incerta, hoc vt doceat ostendit quid ante hunc aduentum oporteat prius compleri, nimirum reuelationem Antichristi, qui in templo Dei pro Deo mundo se adorandum propositurus sit. Producentur hæc vsque ad ver. 16. vbi sequitur Epilogus præcedētis

loci, & cōmodè annectitur generalis propositio, In veris Apostolicis traditionibus illis perdurandum esse.

Capite tertio ingreditur tertium locum, quòd scilicet pro successu Evangelii, & eiusdem propagatoribus diligenter sit orādum. Versu 6. quartum ingreditur locum cōtra otiosos, quos grauitè coërcendos monet, & omnino vult hanc valere regulam, qui non laborat non manducet, vt hæc sit Apostoli sentētia, piis semper curandum esse vt honestis laboribus se alant, quasi in æternum victuri, & contrà ad adiētum Domini semper debent esse parati, quasi iam iam morituri. Durant hæc vsque ad vers. 16. Quarta igitur pars istic statuatur, ac habet breuē Epilogum, qui cōstat cōprecatione, salutatione, & repetita cōprecatione, quæ est quasi clausula finalis.

DISPOSITIO

prioris Epistolæ ad Ti-
motheum.

Timotheus patria fuit, ut
ferunt, Lycaonius, natus
parētibus imparibus. Nā
Act. 16. matre Iudæa, pa-
tre verò Græco progenitus dicitur.
Vnde in prima infantia quoque cir-
cuncisus non est. Infra in 2. Epistola
cap. 1. maternum genus diffusiùs de-
claratur. Nominat enim Apostolus
illic matrem Eunicam, auiam verò
Loidem, matronas admodum pias &
Christianas à quibus in sacris literis
& Christiana religione à puero edu-
catus fuit. Nam infra in 2. Epistola,
capite 3. à puero nouisse sacras litèras
scibitur, & capite primo eiusdem, fi-
dem auix & matris in ipso quoque
habitare

habitare. Itaque incircūcisus quavis fuerit: maturè tamen Christum agnouit, quæ professio illum adultū nunc poterat liberare à circūcisione, nisi certo Spiritus Sancti consilio, ad certam ecclesiæ utilitatē Apostolus circumcidisset, id quod D. Lucas exprimit in Actis 16. Præceptorē habuit præter matrem & auiam Apostolū Paulum, vnde in hac Epistola, & aliis locis filius appellatur. Et quia fidum in professione Christiana deprehendit, fermè peregrinationum suarum comitem habuit, aut saltem ipso præpedito, vt legato ad diuersas Ecclesias est vsus, adeò vt & ipse Apostoli munere videatur functus. Comes fuit in Actis 16. & 20. Legatione verò fungitur à Paulo missus, Act. 19. vbi cum Eraſto in Macedoniam mittitur. Ad Corinthios quoque missus est, vt constat ex prima Epistola cap. 4. Et

*Præ
pores.*

ad Philippenses quoque missus est, ut res ipsorum inspiceret, ut est cap. 2. Et ad Thessalonicenses, ut in fide eos confirmaret, ut est in 1. ad Thessalonicenses, cap. 3. Et hic Ephesi relictus, tanquam Episcopus, ut doctoribus legis sese opponeret, de quo vide Euseb. li. 3. cap. 4. & Nicep. lib. 15. cap. 14. Hinc factum est ut Apost. Paulus in certis quibusdam scribendis epistolis ipsum sibi coniungat, ut est videre in vtraque ad Thessalonicenses, ad Philippenses, ad Colossenses, & in 2. ad Cor. Per cetera magna illius laus est quoties eius incidit mentio, ut in 1. ad Thessalonicenses, cap. 3, fratrem suum & Diaconum Dei vocat. Item *σώεργον* in Euangelio. Ad Philippenses capite 2. *ισοψυχον*. In prima ad Corinth. capite 4. filium dilectum & fidele in Domino. Ad Romanos 16. capite quoque agnoscit *σώεργον*. In 1. ad Corinthios

thios

thios 16. capite, Opus Dei operatur
 vt ego. Ex quibus vtcunque colligi
 potest de vita tota. De morte eius ni-
 hil certò colligi potest, quanuis sint
 qui martyrio coronatū dicant. Hiero-
 nymus Tomo tertio aduersus Vigi-
 lantiū, refert ossa illius cum reliquiis
 Andreæ & Lucæ Cōstantinopolim
 esse translata ab Imperatore Cōstan-
 tino, quod etiam habet Nicephorus
 lib. 10. cap. 11.

OCCASIO.

Occasio colligi debet ex primo ca-
 pite huius Epistolæ, & ex 20. Actor.
 Nam Apostolus Paulus profecturus
 in Macedoniam eum reliquit Ephesi
 vt scilicet ibi subsistēs resisteret No-
 modidascalis, id est, legis doctōribus;
 aliisque corruptoribus sanæ doctri-
 næ. Nam Satanas passim synceritati-
 fidei insidiabatur per ceremonias
 Mosaicæ, & Philosophicæ deliria. Sic

Galatæ semi Iudæi facti erant, & Corinthii more Ethnico impunè ferebant quæuis vitia. Similes corruptelas metuebat Apostolus in Ephesina Ecclesia, ideò vt his poneret obicem, hunc apud eos reliquerat sanæ doctrinæ impigrum defensorem. Deinde in illa Ecclesia nondum erat constitutus numerus ministrorum in docendo Euangelio necessarius, quos quidem nemo rectiùs constituere poterat, quàm is qui eligendi authoritatem diuinitus accepisset, quales tum erant Apostoli, & inter eos Paulus, qui dum in Macedoniã auocaretur, hanc curã huic demãdauit, atque ob id in electione quid debeat spectare imprimis monet, ne cuius manus citò imponat, & in imponēdo diligēter mōstrat qui admittēdi, aut repudian di sint. Ex quo etiã hoc consequitur, spectasse Apostolum vt haberet tota
posteri

posteritas ideam gubernationis ecclesiasticæ, & totius ministerij, quâ deinceps tanquam regulam omnes sequerentur.

PROPOSITIO.

Argumentum in hanc sententiam contrahimus. Timotheo summa cura annitendum est vt ecclesia Ephesina quàm rectissimè omnia administret, tum in tuèda sana doctrina contra quasuis corruptelas, tum in ordinandis ministris ecclesiarum, tum in exequendo officio, docendo, admonendo opportunè, omniũ ordinum & ætatum homines. Hinc statuatur Thesis, seu generalis propositio: Omnes qui ecclesiis præesse vtiliter volent ad exemplum Timothei, & ad præscriptum D. Pauli, ista quàm diligentissimè curare debent.

GENVS.

Genus principale est Νεθετικόν.
K. j.

Nam admonet de rebus scitu necessariis, de quibus ore tenus indubiè cum illo egerat, ideò absens eadem breuiter in memoriam reuocat, vt de conseruanda sana doctrina, de retinenda *ευταξία*, de officiis omniũ ordinum. Huic accedunt Protrepticum: sæpe enim ad exhortationes digreditur. Didacticum, quo docet, & suum patefacit consilium, monstratque sequenda. Epæneticũ, quo personam Timothei laudat. *Ψευτικόν*, quo inuehitur in corruptores sanæ doctrinæ. *ἐπαγγελτικόν*, quo prædicit euentura, & quodammodo Prophetæ officio fungitur, vt capite quarto.

PARTES EPI-
pistolæ

Partes tres constituimus. Ac prima tribuatur titulo. Secunda instructioni. Nam statim exorditur ver. 3. à re ipsa, ostendens finem sui consilij;
cur

cur nimirum sit relictus Ephesi. scilicet ut sanam doctrinam diligenter tuetur, ideo locus est prolixus de synccera doctrina defendenda. Et quia corruptores illius erant Iudæi, ideo addit opportunè locum de vero vsu legis, quam illi sinistrè commiscebāt Evangelio. Hic locus tractatur à versu 8, vsque ad 11. à quo & deinceps tractat locum de sua vocatione, vsque ad 18, ubi redit ad commendationem suæ doctrinæ.

Capite secundo, secundus instructionis sequitur locus, de publicis precibus instituendis, cui addit locum de conseruando decoro in cœtibus, nominatim ab ipsis mulieribus, quæ videbantur Ethnicorū more parum verecundè conuenire, adeò vt præsumerent etiam docere. Hoc ergo diligenter cauendum admonet.

Capite tertio, tertius est instructi-

onis locus, quid in eligendis ministris sequendum sit. Ac primùm describit ideam boni ministri, vt constet qui admittēdi, aut submouendi sint. Deinde de Diaconis agit. Tertiò, de ministrorum & diaconorum vxoribus & familia. Quartò, de alio genere diaconorū, quod præerat eleemosynis. Quintò, subnectitur omnium generalis conclusio.

Capite quarto, quartus est instructionis locus, de seductoribus cauendis omnium ætatum. Quos primitus describit à doctrina & professione, item genere vitæ. Secundò, agit de disciplina. Tertiò, de ætate iuuenili, quæ in ministro certis quibusdam dotibus excusari potest.

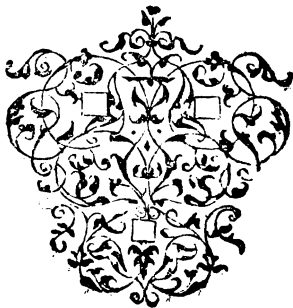
Capite quinto, quintus est instructionis locus, qualis scilicet esse debeat erga quosuis homines in admonendo, Ac primùm in sexu virili differentem

ferentem ætatem notat. Deinde prolixius agit de viduis, quas distinguit ab ætate, in eas quæ prouectiores sunt & in eas quæ adhuc iuuentulæ, vt in singulis decorum melius obseruari possit. Tertio, de presbyteris. Quarto de manuum impositione. Quinto, quædam priuata ad personam Timothei spectantia. Sexto, generalis sequitur Epilogus, cõtinens distinctionem peccatorum, & similiter bonorum operum.

Capite 6. persequitur quintum locum, & differit de seruis quomodo hi admonedi sint sui officij. Secundo agit de schismaticis, quomodo deprehendi possint & sint admonendi. Tertio, agit de Christiana rerum sufficientia, quam *αὐτάρκειαν* nominare possumus. Quarto, contra auaritiam. Quinto, iterum ad personalia descendit & priuatim cum Timo-

theo agit. Sextò , redit ad locum de auaritia, & ostendit quomodo diuites admonendi sint sui officii. Atq; hæcenus à versu 3. capitis i. est perpetua instructio, vsque ad versũ 20. cap. 6. Vbi constituatur Epilogus totius Epistolæ, adeóque tertia pars. Ac primitus repetitur admonitio, de tuẽda sana doctrina, & cõtrariis corruptelis omnibus vitandis. Deinde

brevi clausula & sibi
consueta totam E-
pistolam con-
cludit.

COMPOSITIO POSTE-
rioris Epistolæ ad Ti-
motheum.

OCCASIO.

Ccãtio secundæ Episto-
læ cõmodè sumi potest
ex ipso exordio, ex quo
constat quod Timothe-
us Apostolum Paulum in vltimo di-
gressu dimiserit multis lachrymis.
Hunc dolorem in discipulo vt leni-
ret, promisit illi in priori epistola cap.
3. versu 14. suum reditum. Interea vt
res humanæ incertæ sunt, Apostolus
in vincula coniectus est, & captiuus
Romam pertractus. Et res ita proce-
dunt, vt tantum absit se redire posse
Ephesum, vt potius præsentissima
mors illi in dies sit expectanda, sicuti
K. iij.

patet infra 4. cap. Itaque & fidem liberare voluit apud Timotheum, & dolorem lenire, & ipsum contra ad se Romam euocare certo cōsilio, vt scil. ipsum contra molē perseuutionum confirmaret, & de tota causa religionis vberius cum illo conferret. Et in casum si fortasse planè non veniret, aut ferius, iam ipso mortuo haberet tamen præceptoris sentētiam, quam in omnibus sequeretur. His de causis motus, indubiè hanc secundam scripsit.

GENVS.

Genus vt in aliis mixtum est, principale tamen est *προτροπικόν*, scil. vt in suscepta professione contra omnē crucis molem perduret cōstanter. Accedunt postea alia. *Διδασκικόν*, quo docet vocationem ad fidē sola niti gratia Dei: itē quid in aliis sequendū illi sit. *Ἐπαινετικόν*, quo laudat Timotheū
à vir-

à virtutibus minime fictis. *Ψευτικόν*, quo inuehitur in apertos Christi hostes, qualis erat ille Alexander faber ærarius, & alij nōnulli, quorum nomina suppressit. *Ἐπαγγελτικόν*, quo iterum prophetæ munere fungitur, & oracula reddit de statu nouissimo rum temporū, vt capite tertio patet.

PROPOSITIO.

Propositio sumatur ex versu 6. capitis primi. Timotheo curandum est, vt dono sibi cœlitus collato fortiter & constanter vtatur. Donum vocat, quicquid pertinet ad officium ministerij ritè obeundum, quæ omnia cadunt in hæc duo membra. In constantiam sub cruce, quæ utique donum Dei est, & in curam sanæ doctrinæ defendendæ & propagandæ. Idcirco in consequētibus Apostolus ad hæc duo membra confirmationem accommodabit.

PARTES EPISTOLÆ

Partes epistolæ manifestiùs possunt deprehēdi in hac quàm in aliis nonnullis. Constituamus ergo septem illius membra. Prima pars habet consuetum titulum. Secunda à versu 3. habet exordium, quod prorsus ad benevolentiam spectat. Nam rerū antea actarum cōmemoratio mirificam habet amoris significationem. Tertia pars constituatur versu 6. ac continet propositionē generalem. Debes donum Dei auctius in dies in te magis magisque reddere. Quarta pars versu 7. tribuatur confirmationi. Quæ primitus accommodatur ad tolerātiā præstandam sub cruce. Ac continuatur vsque ad finem 1. capitis. Initio ergo secundi capitis applicatur confirmatio ad alteram partem de sana doctrina & defendenda & propagāda. Durātque hæc pars confirmationis vsque

vsque ad versum 14. eiusdem capituli. Istic ergo statuatur quinta pars, quæ habet digressionē in ea vitia, quæ sanā doctrinā vt plurimum euertunt.

Ac commodè distinguuntur in duos ordines. Alia enim in ipsis doctoribus vt plurimum residēt, qualia sunt *λογομαχία, κενοφωνία, νεωτερικὴ ἔπιθυμία,*
& *μωραὶ καὶ ἀπείδευτοι ζητήσεις.*

Atque de his agit vsque ad finem illius capituli. Tertio ergo capite ab initio alterum genus vitiorum persequitur, quod & ipsum euertit sanam doctrinam, sed magis commune est doctoribus cum auditoribus, qualia multa refert ab initio tertij capituli.

Tractantur hæc vsque ad ver. 10. Sexta ergo pars statuatur ver. 10. & est Epanodus ad cœptam exhortationem, ideò repetit, seruato etiā ordine, principales duos locos, scilicet constantiam sub cruce, & mox ver. 14. alte-

rum de sana doctrina & defendenda & propaganda. Vterque principio quarti capitis cōmoda illatione concluditur suavi adhibita tractatione. Nam initio adhibita est grauis obtestatio. Deinde ver 2. ipsa propositio. Tertio ver. additur *ἀιτιολογία*. Quinto illatio. Sexto, & aliquot cōsequen-
 tibus versibus noua argumentatio à suo exemplo. Versu 9. statuatur septima & vltima pars, Epilogus, cōtinens res priuatas, ac primū aduentū eius esse accelerādum, quando præter mortē nihil ampliùs sperare potest. Deinde admonet quibus rebus instructus venire debeat, Marco comite, assumpta etiam penula, libris, & aliis nonnullis. Tertiò, querelas instituit, de duplici hostium genere. Primi sunt aperti, pro quibus etiam non orat, sed potius cauendos dicit. Posterius genus ex fidelibus debilibus est

est, ideò pro his etiam orat. Quarto loco sequuntur salutationes, quibus interposita est ἐπιβολὴ de Erasto, Trophimo, aliisque, & iterum monet de suo aduentu. Quinto loco gemina comprecatione epistolam totam concludit.

DISPOSITIO EPI-
stolæ ad Titum.

Quis fuerit Titus.

Titus genere fuit Græcus a-
deòq; patribus Ethnicis
natus. Nam in epistola ad
Galat. 2. proditum est illum
incircūcisum fuisse & mansisse, quod
sanè ortum sapit Ethnicum. Et mirum
est cur manserit incircūcisus, cum ta-
men Timotheum circūciderit idem
Paulus. Sed Apostolus reddit rationem

vt libertatem Christianam defenderet hoc exemplo contra Iudæos, qui circumcisionem necessariam homini Christiano putabant. Præceptorem habuit Apostolum Paulum, cuius etiam fuit in multis peregrinationibus comes, aliàs ab eodẽ missus est ad diuersas ecclesias, tâquam legatus Christi. Sic ad Corinthios missus est ad colligendas eleemosynas pro pauperibus qui erant in Iudæa, vt est in 2. ad Cor. cap. 8. ver. 6. & 16. Ex quibus constat eum Apostolo fuisse charissimum, quò facit etiam, quod passim illius facit honorificam mentionem, vt in 2. ad Corinthios cap. 2. ver. 12. fratrem vocat, & 8. capite ver. 23. eiusdẽ Epistolæ *κοινωνόν* & *συμπαρόν*. In præsentī epistola filium. In 2. ad Corint. cap. 7. ver. 6. dicit se singularem consolationem accepisse ex reditu Titī. In 2. ad Timo. cap. 4. ver. 10. scribit illi

lunr

lum abiuisse in Dalmatiam, quod intelligo missum docendi causa ab Apostolo. Et in hac epistola scribitur quòd in Creta sit relictus, nò solùm ad docendum, sed etiam ad cõstituentum alios ministros. Fuit autem amplissima tum insula, vt quæ centum habitata sit vrbibus, in quibus indubiè passim docendum fuit. Hieronymus author est, nò solùm in hac, sed & in vicinis quoque eum docuisse, in Creta verò mortuum & sepultum esse.

OCCASIO.

Occasio scriptæ epistolæ sumatur ex ipso exordio. Nam significat ibi in Creta illum hoc consilio relictum, vt oppidatim constitueret ministros, & docèdo populi corrigeret mores, Erat autè iuuenis adhuc Titus, ideò Apostolus absens, ne quid temere ageret, hac epistola instruit, nomina-

tim quales admittendi essent ad ministerium, & quales remouendi. Item qua prudentia & lenitate mores auditorum corrigere debeat. Deinde nota erat Apostolo Paulo Cretesium vanitas, & in moribus corruptela. Ideò statim primo cap. ex veteri poetâ illos describit, cum appellat mendaces, malas bestias, pigros ventres. Ob id ne quid remissius apud eos ageret Titus, admonendus erat. Præterea oberrabant in ea insula Iudæi acerrimi legis patroni, quibus ne Titus cederet in defendenda sana doctrina, diligenter fuit admonendus.

ARGUMENTVM.

Instruit ergo discipulū quales sint admittendi ad ministerium verbi, tales nimirum solūm, quos morum integritas, & studiū sanæ doctrinæ defendendæ & propagandæ commendaret. Ideo eius rei virtutes commemorat,

morat, quales supra in epistola ad Timotheum capite tertio. Deinde in ipso Tito requirit summam prudētiam in corrigendis peccatoribus, habita ætatis, sexus, conditionis ratione, vt hoc modo ad vitæ emendationem hortetur. Omnino enim necessarium est, vt pij professionem suam innocentia vitæ ornent, ideo auditores etiam in genere omnes inonēt, vt memores prioris conditionis agnoscant gratiam Dei, & ideo promptiùs emendent vitia, in quibus hæctenus vixerunt. Nec solùm illa quæ sunt in moribus externis, sed etiam quæ sunt ingenij, vt est ardor disputandi de variis quæstionibus, studium genealogiarũ, & in similibus rebus curiositas, quæ omnia prohibet Apostolus, tanquã certissimã pestẽ sanę doctrinæ. Ad vltimum monet etiam de hæreticis corripiēdis, & si ita perdurent vi-

randis. Demum rebus priuatis epistola
lam concludit.

GENVS.

Genus principale est *Νεθετικόν*. Ad
monet enim quid præcipuè in eligē-
dis ministris, & corripicndis audito-
rum moribus sequi debeat. Acce-
dunt *διδασκικόν*, quo docet qui sint i-
donei, item qua prudētia singuli sint
admonēdi, & quòd salus nostra con-
sistat nuda gratia Dei. *παρανετικόν*,
quo hortatur ad mores, vt responde-
ant professioni. *ψεκτικόν*, quo inuehi-
tur in vitia Cretenfium, & malorum
doctorum. *Ε'πανετικόν*, quo Titum
vt bonum ministrum commendat
& laudat.

PROPOSITIO.

Sententia propositionis est. Tito
est curandū, vt in eligēdis idoneis ver-
bi ministris, & corrigēdis auditorum
moribus ad præscriptū Apostoli o-
mnia

mnia quàm prudētissimè exequatur. Hinc deducatur generalis propositio seu thesis, quæ valeat in omni ministro. PARTES EPISTOLÆ.

Partes in breui hac epistola constituimus quatuor. Et prima quidem titulus est, consuetis partibus compositus. Secunda, est exordium petatum ab ipsa propositione, ver. 5. Habet autem partes duas propositio: prior est *Ἐπιστολῶσις*, hoc est, facultas corrigendi hominum prauos mores, per doctrinam Euangelij, quod quomodo fieri debeat, suo loco dicet. Altera pars est *κατάστασις*, h. e. facultas eligendi & constituēdi ministros idoneos aliis ecclesijs, qui sanā doctrinā & tueri & propagare vtiliter possint. De his duabus partibus agitur tota hac epistola. Tertia pars constituatur ver. 6. & est ecphrasis, hoc est, explicatio propositionis positæ, adeoque perpe

petua instructio, quid in utroque membro sequendum sit. Porro quia duo proposuerat sibi explicanda ordinem commodè mutat. Ac primo loco agit de constituendis ministris, quorum virtutes toto cap. persequitur. Initio capitis 2. ingreditur alteram partem propositionis, quam appellauimus *ἐπιδηόρῳσιον*, & docet qua prudentia à ministro idoneo corrigi possint mores in auditoribus, habita scil. ratione ætatis, sexus, conditionis, & similiũ. Orditur igitur à senibus. Deinde agit de matronis. Tertio loco de maritatis. Quarto de iuuenibus: & quia hanc rem imprimis iuuat doctoris exemplum, ideo quinto loco ostendit quomodo ipse Titus uiuere debeat. Sexto loco agit de seruis. Septimo digreditur in generalẽ *ῥέσιον*. Et octauo commoda conclusione locum hunc semel concludit. Initio ter

tij capitis persequitur rē propositam, & in genere ostēdit quomodo subditis viuēdum sit erga magistratum. Scopus omniū est vt professio Christiana ipsis moribus ornatur. Ideo admonet de priori conditione, & salutis rationē solius esse gratiæ. Quarta pars statuatur 12. ver. tertij capitis & est breuis Epilogus. Eius mēbra, sunt. Primū euocat Titū ad se Nicopolim. Inde commēdat ei Zenam & Apollum. Tertiò, addūtur salutationes mutuæ. Quartò, consueta clausula & comprecatione claudit epistolam.

DISPOSITIO EPI-
stolæ ad Philemonem.

Quis fuerit Philemon.

PHilemon noster Colof-
ſensis fuit, vt placet D. Hie-
ronymo. Theophylactus
Phrygium facit, nō dissen-
tiens à Hieronymi sententia. Nam
suprà ostendimus Coloffas Phrygiæ
Pacatianæ fuisse Metropolim. Porro
ex præſenti epiftola colligi poteſt ho-
minem fuiſſe diuitem, & inter ſuos
cōciues magni nominis, cum domus
eius priuata eccleſia fuerit celebris, in
qua indubiè multi fuerunt peregrini
in quos liberalis & hospitalis fuit, vt
cōſtat ex 7. ver. vbi declaratur quod
conſolatus ſit pauperes, & viſcera ſan-
ctorum refocillarit. Ad hunc igitur
præſentem ſcripſit epiftolá, tâquam
hominem

hominem notum, & iure hospitij familiarē.

OCCASIO.

Oblata est occasio. Nam seruus Onesimus compilatis quibusdā rebus, & cum his indubiè pecunia domini sui, profugerat, Romamque se contulerat. Quò cum peruenisset audiuit Paulum docentem Euāgelium, cuius doctrina mox in seruo fugituo fuit efficax, adeò vt conuersus ad fidē Apostolo seruiret in vinculis, qui dum intellexisset causam fugæ, iussit vt ad herum rediret, & vt facilius ei reconciliaretur, hanc tradidit epistolam.

GENVS.

Domino suadet vt in seruum fugituum præstet officium pietatis, pro seruo gratiam petens. Ideo petitorium & suasorium est, quorum vtrumque ad deliberatum pertinet, cuius finis est persuadere, officiū verò, eorum nihil intermittere, quæ ad

persuadendū videntur facere . Huic accedit Epæneticum, quo Philemonem laudat.

PROPOSITIO.

Propositio est. Philemon condonato delicto Onesimum in gratiam debet recipere. ver. 10.

PARTES.

Breuis quidem est epistola: attamē partes ferè omnes attingit. Nam primū titulus iustæ magnitudinis ex suis integris constitutus est partibus. Secūdo loco est exordium ver. 4. quod planè ad beneuolētiam spectat. Nam laudat personā Philemonis, & pro virtutibus eius Deo agit gratias. Continuatur vsque ad ver. 10. Tertio loco est Protasis, ver. 10. Debes Onesimum tanquam filium meum recipere in gratiam. Quarto loco sequitur ver. 11. forma confirmationis, suadens reconciliationem à spe futuræ vtilitatis.

utilitatis. Quinto loco est confutatio ver. 15. Nam istic diluit duo primaria crimina, quæ reconciliationi poterant obstare, furti scil. & fugæ, quorum vtrunque ita diluit, vt apud hominem Christianum & pium facilè sit habitura locum reconciliatio. Durat hoc membrum vsque ad ver. 21. Istic ergo statuatur sexta pars Epilogus, quo primitus breuiter repetit propositionem, & se excusat, cur in tali causa illi sit molestus scribendo. Deinde admonet illum de preparando sibi hospitio, significans recepto Onesimo, recipi quoque Apostolũ, quasi non sit venturus, nisi hoc prius reconciliato. Tertiò, addũtur salutationes. Quarti ò, comprehensione clauditur epistola.

DISPOSITIO EPI-
stolæ ad Hebræos.

*Quis fuerit autor epistolæ
ad Hebræos.*

DE Epistola ad Hebræos triplex est hominum doctorū iudicium: nōnulli neque Canonicā, neque Paulinam agnoscūt: alij Canonicam quidē, sed Pauli esse negant: tertij verò & Canonicam & Paulinam affirmant. Primi illi istis ferme ducti sunt rationibus, autoritate scil. Latinæ Ecclesiæ, quæ serò & vix tandem hanc admisit in canonem sacrarum literarum. Inde quod cap. 6. videatur Nouati dogma defendere lapsis negando veniam. Et denique quod Hieronymus, Augustinus, & alij sæpe dubitanter citent ex hac epistola testi-

testimonia. Sed his rationibus ab aliis iam sæpe satisfactum est. Secundæ opinionis ista ferme sunt argumenta. Primùm quòd in tota epistola nõ extet nomen Pauli, nominatim in titulo. Deinde genus scribendi, & styli proprietates multum videtur discrepare à Paulinis epistolis. Tertiò, quòd capite 2. autor de se loquens videtur quasi de discipulo Apostolorum loqui. Et quarto afferunt ex Nicephoro lib. 4. cap. 34. de Caio veteri quodam scriptore, qui hác Pauli esse negat. Cæterùm isti has rationes non vehementer vrgent, & cum tertiis facillè consentiunt, & canonicam esse, & ardore cum Paulinis congruere. Itaque breuiter perstringamus rationes eorum, qui & Paulinam, & Canonicam agnoscunt. Quì his ferme vtuntur argumentis. Primùm, quod materia cõsentiat cum articulis fidei,

adeóque cū doctrina Christi & Pauli. Deinde quòd Græci cõmuni consensu maturè receperint, quod iudicium etiam confirmavit synodus Nicæna Tertiò Nicephorus lib. 4. cap. 33. de Clemente Alexádrino scribens dicit hanc Paulo tribuisse, quibus addit Euseb. lib. 5. cap. 11. à Paulo scriptã esse Hebraicè, per Lucam verò tráslatam in Græcum sermonem, & quidem liberiori stylo. Quartò, Origenes in enarratione Psal. primi connumerat manifestè hanc Paulinis epistolis. Idem facit Niceph. lib. 5. cap. 16. & Euseb. lib. 6. cap. 18. Quintò Clemens ille Romanus, qui fuit à Petro quartus, hanc etiam Paulo tribuit, referente Hieronymo, quod etiã habet Nicephorus lib. 3. cap. 18. & Euseb. lib. 3. cap. 38. Sextò idem Nicephorus lib. 2. capite 46. contendit referendam esse inter Paulinas, quanuis sit versa, seu à

Luca

Luca, seu à Cleméte Romano, quod posterius illi videtur vero similis. Septimò, Eusebius libro tertio cap. 26 non reponit inter suspectos libros noui Testamenti, sed cap. 3. eiusdem lib. 3. manifestò etiam hanc Paulo tribuit. Octauò, Irenæus vetustus scriptor, huius epistolæ testimoniis vtitur tanquam Paulinis. Nonò, Cyrillus etiam lib. 12. cap. 9. sui thesauri, plurima testimonia hinc desumpsit, tanquã ex epistola Pauli. Decimò, Chrysostomus quoque integris commentariis eam illustrauit tanquam Paulinam. Vndecimò, Dionysius ille Pauli discipulus hanc præceptori suo Paulo tribuit. Duodecimò, Augustinus in expositione epistolæ ad Romanos hanc vt Paulinã citat, reddita etiã causa cur nomen pauli omissum sit in inscriptione. Decimotertiò, D. Hieronymus vtut alibi dubitanter

de hac loquatur:tamen in epistola ad Dardanum manifestè hanc Paulo tribuit,vt inde facilè colligi possit quid de hac senserit. Verba illius ista sunt: Illud,inquit, nostris dicendū est,hanc epistolam, quæ inscribitur ad Hebræos non solūm ab ecclesiis Orientis, sed etiam ab omnibus retro ecclesiasticis Græci sermonis scriptoribus, quasi Pauli Apostoli suscipi, licet plerique eam Barnabæ, vel Clemētis arbitrentur, & nihil interesse cuius sit, cū ecclesiastici sit viri, & quotidie ecclesiarū lectione celebrētur. Quòd si eam Latinorum consuetudo non recepit inter scripturas Canonicas, nec Græcorum quidem ecclesiæ Apocalypsin Ioannis eadem libertate suscipiunt, & tamen nos vtraque suscipimus nequaquam huius temporis consuetudinem, sed veterū scriptorū autoritatem sequentes.

QVI FVERINT

Hebræi,

Iudæos Hebræos dici manifestiùs est, quàm quod explicatione indigeat. Vnde autem dicti sint Hebræi, nõ perinde cõstat inter omnes. Nam reperio triplices sententias. Primùm quidam putarũt Hebræos dictos esse quasi Abrahæos, quam sententiã aliquando secutus est Augustinus, vt est videre lib. i. quæstionũ super Genesin, & lib. i. de consensu Euangelistarum. Item in quæstionibus mixtis in vtrunque Testamentum, & fuit hæc sententia etiam Clementis lib. i. recognitionum ad fratrem Domini. Alij dictos putarunt quasi Heberços ab Heber, quam sententiã sequitur Hieronymus in quæstionibus in Genesin. Et Eusebius lib. 7. cap. 2. de præparatione Euangelica. Et Galatinus lib. 4. cap. 20. Hanc sententiã e-

tiam postea est amplexus Augustinus, ut est videre lib. I. retractationū priorem scilicet corrigēs, ac remittit, nos ad librum 16. ciuitatis Dei, quem vide cap. 3. & II. Tertij generis sunt Grammatici, qui Hebræos ab *Euer* propositione deriuant, quæ significat trans, seu ultra, cuius tamen radicale est *Auar* traiecit. Hinc *Iuri*, traiector. Porro illa compellatio primū tributa est Abrahamo, singulari quodā ornamento, quod scilicet voci diuinæ obediens factus, ex Vr Chaldæorum profectus, in terram Canaan iter facturus Euphraten traiecerit. Vnde ab incolis dictus est *Iuri* quasi dicas, Ibræus, hoc est, traiector. Habes hoc cognominis epitheton primū in Geneseos 14. Posteaquā enim Loth abductus esset ex Sodoma cum reliqua præda, illic scribitur: & venit qui euaferat & indicauit Abrahamo *Hauri*
hoc

hoc est, Hebræo, &c. Hæc est vera sententia de origine huius nominis. Nam vt deducas ab Abrahamo repugnat Orthographia, cùm Abrahæ nomen per aleph scribatur, in *Haiuri* autem per ain. Vt verò sumas ab Heber repugnat quod ante Abrahæ tempora hoc nomen non reperiatur in vsu. Itaque ab Abrahami factò, & ipse Abraham, & ipsius posteri dicti sunt Hebræi.

OCCASIO.

Occasio scribēdi hanc epistolam Apóstolo oblata est, partim ab indurata pertinacia Iudæorum, eorum nimirum qui Christum palam persequebantur, quemadmodum testatur Apostolorum Acta. Hos igitur voluit reprimere metu iudiciorum diuinorum, ne pergerent in propriam perniciem sæuire: partim verò oblata est illi occasio, ex oscitãtia eorum qui

iam Christo nomé dederát. Nã hi negligētius adhuc de Christo sentiebāt, quasi legis appendice opus esset Christi cultoribus, quemadmodum videmus in superioribus epistolis passim hoc studiosè ecclesiis conatos esse obtrudere. Itaque hos ad perfectionē hortatur, vtrisque autem ostendit quãta sit Christi maiestas & dignitas.

ARGUMENTVM.

Hinc commodè sumi potest argumentum. Nam explicanda fuit dignitas Christi, tam reprobis quàm credentibus, ideo ostendit illum esse filium Dei, maiorem Angelis, Prophetis, Mose, Aarone, Leui, & sacerdotium eius esse perfectissimum, vt qui secundum ordinem Melchisedec constitutus sit summus Pontifex sanctorum, hinc consequitur, quod eius aduentu tota lex tanquam vmbra sublata sit, & Christi meritum omnium.

mnium fit perfectissimum, ut qui v-
nica hostia semel oblata suis inuene-
rit æternam salutem. Ad harum re-
rum considerationem excitat, ut co-
gnoscat iustitiam, quæ ex Christi me-
rito fluit, hanc apud Deum solam va-
lere. Ideo capite II. etiam ostendit ve-
teres omnes hac fide esse absolutos,
& demum ad exercitia bonorum o-
perum, quæ ornent renati hominis
professionem, hortatur.

PROPOSITIO.

Propositio est generalis, quæ po-
nitur cap. 2. scil. Iudæis sedulo curan-
dum est, ne deinceps ita cōtemptim
& neglectim vti hæctenus doctrinã
de Christo audiant. Rationes sunt,
partim ex I. partim ex cōsequentibus
capitibus, quia filius est Dei, quia An-
gelis maior, & reliquis quicumque in
veteri Testamento excelluerunt Pa-
triarchis & Prophetis, & quia perfe-
M. ij.

ætunū & æternū est eius sacerdotium,
& c. cap. 6. ver. 20.

GENVS.

Genus principale didacticum est. Nam respicit hunc scopum, vt Christi meritum agnoscat esse perfectum & absolutum, quo omnes corā Deo à peccatis possint absolui. Sed accedūt in tractatione varia, quæ hoc exornant & illustrant, imprimis συζητητικὸν, comparatiuum. Nam in principio statim Christū cōfert cum Prophetis, deinde altiùs ascendens confert eum cum Angelis, mox ad humana reuersus cum Mose, Aarone, Leui, & sacerdotium Christi cum sacerdotio Leuitico, dignitatē Christi cum Mosaica, omnibus hoc eripiēs quod vni Christo confert, perfectionem scil. intercessionis, vni Melchisedec illum æquat tanquam verissimo typo. Accedit etiā Protrepticum, quo

horta

hortatur vt Christi doctrinam submissè admittant, & in illa in dies crescant, vt cap. 3. facit, & 4. ver. 11. & 6. ver. 12. item 10. ver. 19. & consequentibus. Accedit etiam *Ἐπιτιμῶν*, quo reprehendit in eis oscitantiam, vt cap. 5. ver. 11. & 6. ver. 12. vbi segnes appellat: tamen cōtra aliquoties laudat, quod est epæneticum, vt cap. 6. ver. 9. & 10. Item cap. 10. ver. 32. & 33. Sunt etiam quædam comminatoria, vt cap. 6. ver. 4. & 10. ver. 25. vbi agit cōtra impœnitentes, vt eos iræ diuinæ grauitate terreret. Accedunt etiam quædam historica, vt cap. 7. narrat historiam de Melchisedec, quâdo vixerit, quid egerit, quanta fuerit eius dignitas apud Abrahamum, & similia. Item cap. 9. historicè narrat ornatum templi, & Leuitici sacerdotij, vt his omnibus Christi dignitatem possit præferre. quædam etiam *ὁρμητικὰ*, vt cap. 11. de-

M. iij.

finis fidem, capite 6. iuramentum, &c.
Omnia istuc respiciunt, ut Christo se-
riò agnito, vni huic nitantur.

PARTES EPI-
stolæ

Partes ferme perpetua disputatio-
ne cohærent. Nam exordium statim
ab ipsa re sumitur. Ostendit enim do-
ctrinam Christi vnum esse ex modis
diuinæ reuelationis, eumque præstā-
tissimum, cum sit per filiū factus, re-
liqui solūm per Prophetas. Hinc sta-
tim ingreditur collationem Christi
& Angelorum vsque ad caput 2.

2 Capite 2. statuatur secunda pars,
propositio, ad cuius confirmationem
pertinebat totum exordium, ideo ca-
pita connectuntur per illationem.

3 Tertia pars ibidem statuatur ver.
2. quæ continet pleniorē cōfirma-
tionem propositionis, quòd scilicet
non minus contemni possit impunè
hæc

hæc doctrina, quam legis doctrina, ac
 in eo digreditur ver. 6. vt ostēdat cur
 Christus debuerit assumere carnem.

Capite 3. ingreditur nouum fun-
 damentum de sacerdotio Christi, vt
 superiora ad personā commodè pos-
 sint referri, consequentia verò ad of-
 ficiū Christi, pergit tamen in col-
 lationis ordine, & cum Mose pri-
 mū cōfert, & eodem cap. digredi-
 tur contra contemptores doctrinæ
 Christi.

Cap. 4. iterum concludit quòd E-
 uangelij doctrina non sit cōtemnen-
 da, quod vocat oblatam occasionem
 intrandi in requiem Domini negli-
 gere.

Cap. 5. Christi sacerdotium con-
 fert cum Leuitico, & cum prætulisset
 illum, inducit ordinem sacerdotij se-
 cundum ordinem Melchisedec.

Cap. 6. quasi iterum repetēs pro-
 M. iiii.

propositionem ad perfectionem hortatur, & iterū agit contra cōtemptores.

Cap. 7. repetit collationem cum Melchisedec, & Leui, ac Aarone, vt omnibus perfectionis gloriā adimat.

Cap. 8. totam disputationem contrahit, & ostendit hoc sacerdotio exhibito tam perfecto vetera illa omnia esse abolita.

In hoc argumento pergit cap. 9. etiam. Nam perpetua est collatio sacerdotij, & Testamentorum quoque, & hīc Christo tribuit quod suis æternam acquisiuerit salutem, ver. 13. Atque hactenus doctrina de persona & officio Christi. Reliqua deinceps habēt doctrinam bonorum operum, cap. 10.

Et cap. 11. fidei præstantiam nobis depingit, & ne conquererētur Iudæi ostendit Patriarchas omnes in veteri Testamento hac ipsa fide floruisse,

&

& substituisse coram Deo, quam docet Euangelium.

Cap. 12. & 13. expressiùs persequitur fructus fidei secūdam doctrinam Christi, ac hortatur ad tolerātiā sub cruce, ad beneficiā, pacis studium, vitæ innocentiam, dilectionem, hospitalitatem, castitatem corporis, frugalitatem, gratitudinem erga doctores, & similes virtutes vsque ad ver. 18 vbi statuatur Epilogus totius epistolæ, in quo pro se orari petit, mox cōprecatur illis gratiam Dei. Tertiò, vt boni consulant disputationem præsentis epistolæ, quod magis disputando, quàm consolando cum illis egerit: commendat etiam Timotheum, & annectit cōsuetas salutationes.

Demum comprecatione
concluditur tota

epistola.

FINIS.

02.6.11 3780

